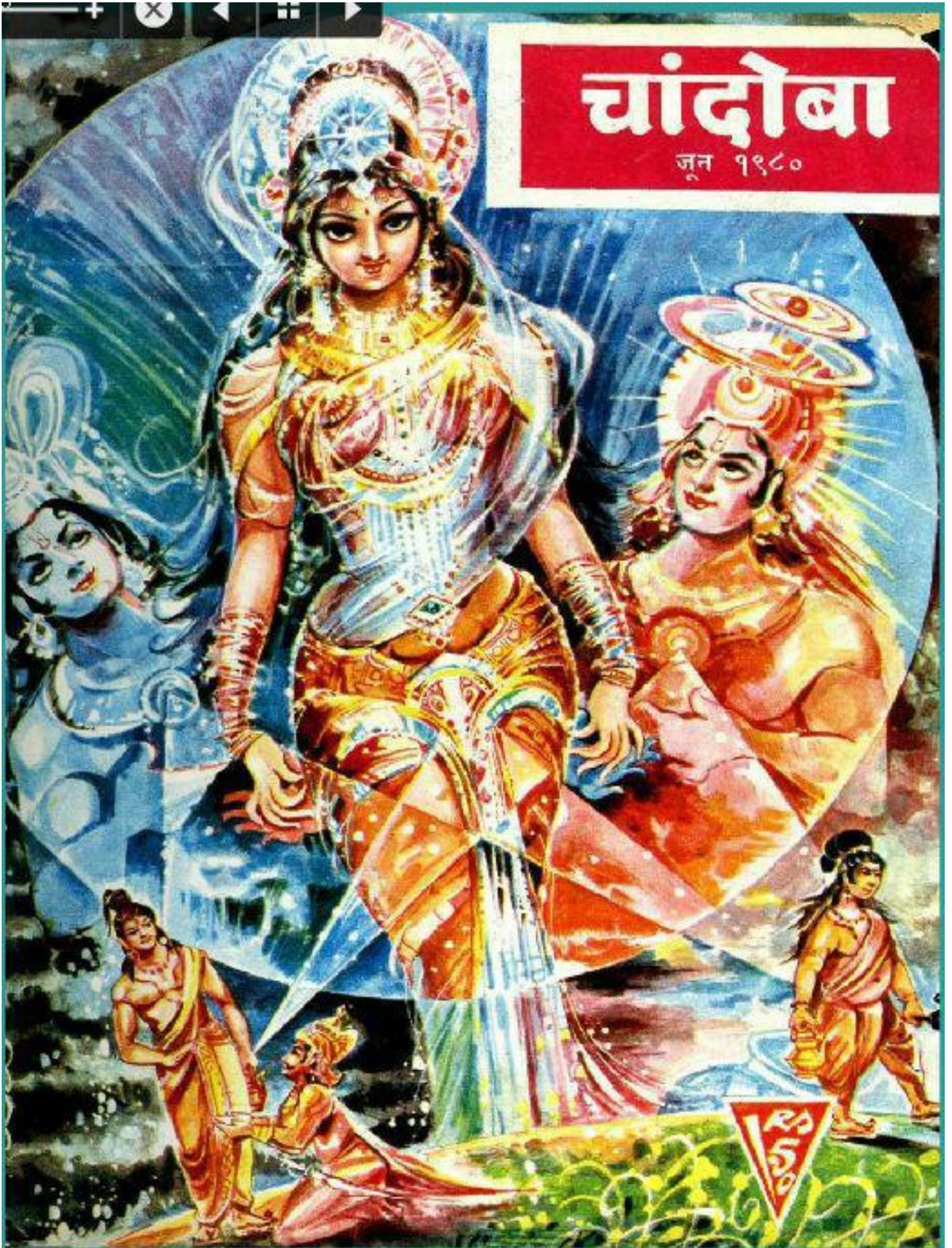

चांदोबा
जून १९८०

प्रश्नोत्तरे

श्रीकंठ माधवराव, अल्लीपुरम्

प्र.: वीज कां पडते? तिची आकृती कशी असते? तिचे परिमाण किती असता?

उ.: आकाशातून पडणाऱ्या विजेविषयी सर्व देशांत गैरसमज होते. आपल्या पूर्वजांना वाटे की इंद्र वज्रायुधाचा प्रहार करतो तेव्हां या पृथ्वीवर विध्वंस होतो. लोकांना वाटे की वज्रायुधाचा, विजेचा व ढगाचा परस्पर काही संबंध असतो. ढग गडगडू लागले की लोकांवर वीज पडू नये यासाठी व तिच्यापासून रक्षण व्हावे यासाठी लोक आजही अर्जुनाच्या नामे असलेल्या श्लोकांचा पाठ करतात. अर्जुन हा इंद्राचा मुलगा होता ना? तो इंद्राच्या वज्रासुरापासून रक्षण करील! याविषयी एक दंतकथा सुद्धा सांगतात. पांडव एकचक्रपूर येथे ते ब्राह्मण मुले असल्याचे सांगून भिक्षाटन करीत त्यावेळी एकाएकी एक वीज पडली. तेव्हां अर्जुनाने चटदिशी ती आपल्या झोळीत टाकली आणि सर्वांना वांचविले होते म्हणे!

वस्तुत: ढगांचे गडगडणे व वीज चमकणे या दोन्हींचा संबंध असलेली 'वज्र' नावाची वस्तु कोणतीही नाही. ढगांमध्ये वीज चमकली तर त्यामुळे आपले काहीही नुकसान होत नाही. विजेचे चमकणे म्हणजे एक शक्तिशाली विद्युतप्रसार असतो. तो प्रसार जर पृथ्वी व ढग यांच्या मध्ये झाला तर मात्र फार मोठे नुकसान होते. या विद्युत्पातापासून रक्षण व्हावे यासाठी मोठ्या इमारतींवर "लाइटनिंग कंडक्टर्स" (विद्युत्वाहक)ची व्यवस्था करण्यात येते. सामान्यपणे वीज पडते ती उंच इमारतींवर व झाडांवर पडते.

तरमग अर्जुनाच्या झोळीतली वीज ही एक कपोलकल्पित कथाच आहे का? नाही! आपल्याला निरभ्र आकाशात जे तारे पडतांना दिसतात ते हवेतच भस्म होऊन जाणाऱ्या उल्का आहेत. परंतु त्यात काही मोठ्या असतात त्या हवेत भस्म होऊन न जातां जमिनीवर येऊन आदळतात. त्यांच्यात प्रामुख्याने लोखंड व कोळसा असतो. त्यांचे परिमाण काही ग्रॅमपासुन तर काही टनांपर्यंत असू शकते. पृथ्वीवर कोठेकोठे 'केटर' सरोवर आहेत. ती कित्येक टन वजनाचे 'केटर' कोसळल्याने निर्मित झाले आहेत. अचानक काही भयंकर बातमी इंग्रजीत देतांना 'बोल्ट फ्रॉम दि ब्लू'. (निरभ्र आकाशातुन वज्रपात) अशी देण्याची रीत आहे. ते वज्र म्हणजे उल्का होय!

अघटित अनपेक्षित

[८२]

अतिलोभी अत्यंत लोभीला म्हणाला– "भाग्य अनुकूल असेल तर अयोग्य व्यक्तीला सुद्धा पुष्कळ फायदा होतो ही गोष्ट खरी आहे. परंतु मनुष्य पारब्धावरच विसंबून राहिला तर नशीब पाठ दाखविते. तेव्हां मात्र अपरंपार दु:ख सहन करावे लागते. तुझी स्थिती पाहून मला तुझी फार कीव येते. परंतु मला आता आपल्या घरी जाणे आवश्यक आहे. मला निरोप दे."

अत्यंत लोभी म्हणाला–"असें सांगतात की माणसाचे वाईट दिवस आले की मित्र व धन त्याच्या मदतीला येतात. असे असतांना तू मला कां सोडून जातो आहेस? लोक म्हणतात ना की आपद् ग्रस्त मित्राला निर्दयपणाने जो सोडून जातो तो कृतघ्न असतो आणि त्याला नरकवास भोगावा लागतो."

"मित्रावरचे संकट दूर करण्याची शक्ती असणाऱ्या विषयी ही गोष्ट लागू होऊ शकेल. परंतु तुला या कष्टातून सोडविणे मलाच काय, कोणत्याही माणसाला शक्य नाही. तुला सोडविण्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही. समज, मी तुझ्याबरोबर रहायचे ठरविलेच तर कोणत्याही प्रकारे मी तुला उपकारक ठरेल असे काही करू शकणार नाही. उलट तुला दु:खी कष्टी पाहून मला दु:खी कष्टी व्हावे लागेल. तुझ्या तोंडावर दु:खाची सावली पाहून माझ्या मनाची काय स्थिती होईल, कोण जाणे? म्हणून कृपा करून मला लवकर जायला परवानगी दे!"

तेव्हां नाइलाजाने अत्यंतलोभी म्हणाला– "बरे तर, जा घरी आणि सुखाने रहा. माझ्यावर आलेल्या आपत्तीची कल्पना

घरच्या लोकांना दे!" त्यानंतर अतिलोभी तो पर्वत प्रदेश सोडून पुन्हां मनुष्य वस्तीत रहायला निघून गेला.

म्हाताऱ्या वाघाची गोष्ट

दक्षिणेकडील जंगलात एक म्हातारा वाघ रहात असे. एके दिवशी त्याने एका सरोवरात आंघोळ केली आणि एका हातात दर्भ व दुसऱ्या हातात एक सोन्याचे कांकण घेऊन बसला. तो त्या बाजूने जाणाऱ्या वाटसरूंना सांगू लागला–"हे सोन्याचे कांकण भेट म्हणून मी देतो, घेऊन चला."

परंतु कोणी त्याच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही व सर्व आपल्या वाटेने पुढे निघून गेले.

परंतु एका लोभी ब्राह्मणाला वाटलं की आपलं भाग्य उदयास आले. तरी त्यात थोडा धोका आहे, तेव्हां सावधपणेच राहिलं पाहिजे. *कोणत्याही वस्तूची मनात इच्छा* असेल तर मिळवितांना थोडा धोका असतोच. विष मिसळलेले अमृत सुद्धा माणसाचा जीव घेतेच. तसेच धन सहजी मिळत नाही. धोका किंवा कष्ट सहन केले तरच मिळते. धोका असूनही धाडस केल्या-शिवाय धनलाभ होतो का? तो वाघ आपल्यावर उपकार करायच्या गोष्टी करतो आहे तर थोडा गंभीरपणे विचार करूनच पाऊल टाकले पाहिजे. असा विचार करून त्याने वाघांला विचारलै–"कोठे आहे रे ते कांकण?"

वाघाने आपला पंजा पुढे करून दाखवीत म्हटले–"हे पहा!"

"तुझ्यासारख्या क्रूर जनावराचा विश्वास कसा करावयाचा?" ब्राह्मणाने विचारले.

"अहो, मी आपली रडकथा सांगतो, म्हणजे तुम्हांला, मी म्हणतो ते खरे असल्याचे पटेल. ऐन तारुण्यात मी अनेक पापे केली. मी कित्येक निरुपद्रवी प्राण्यांना खाल्ले व माणसांनाही खाल्ले. परिणाम असा झाला की माझी बायको व मुले अल्पवयी मरण पावली. मी एकटा उरलो आहे. तेव्हा एका साधूने मला दानधर्म करून पुण्य संपादन करायला उपदेश केला. त्या साधूच्या सल्ल्याप्रमाणे मी दररोज स्नान करून दान करतो. मी म्हातारा झालो आहे. माझा दातांनखांतले बळ संपुष्टात आले आहे. म्हणून शंका करण्याचे तुम्हांला कारणच नाही. पुराणात लिहिलेच आहे की यज्ञ, दान, तप, वेदाध्ययन, सत्य-व्रत, क्षमा, सहिष्णुता आणि त्याग या अष्टांग मार्गाने पुण्यप्राप्ती होते. यापैकीं पहिले चार यांचे ओढवर फार असते. परंतु उरलेले चार थोरपुरुषांनाच साध्य असतात. माझी स्वार्थबुद्धी आता नष्ट झाली आहे. म्हणून मी आपलं सर्वस्व दान करून पुण्य संपादन करीत आहे. लोकांच्या मनांत नेहमी ही शंका असतेच की वाघ संधी साधून केव्हां खाईल हे सांगता येत नाही. मी सर्व धर्मशास्त्रांचा अभ्यास केला आहे. गरिबाला केलेले दान हे वाळवंटात राहणाऱ्यांना पावसामुळे होणाऱ्या सुखासारखे असते, उपाशी माणसाला अन्नदान केल्यासारखे! प्रत्येकाला आपला जीव प्रिय असतो. "आपणांसारिखे करिती तात्काळ" हे साधूंचे ब्रीद असते. मानवाला अनुभवानेच कळू लागते की कोणती गोष्ट ग्राह्य, कोणती चांगली व कोणती वाईट. तुम्ही तर फार गरीब दिसतां आहां. म्हणून मी हे कांकण तुम्हांला द्यावे म्हणतो. धनाचे दान निर्धनाला करावयाचे असते, सधनाला नाही. ऋषीमुनींचे असे म्हणणे आहे की निष्काम बुद्धीने केलेले दानच सर्व-

श्रेष्ठ होय! म्हणून तुम्ही स्नान करून या आणि हे दान ग्रहण करा!" वाघ म्हणाला.

त्या प्रवासी ब्राह्मणाला वाघ म्हणाला ते सर्व खरे वाटले आणि कांकण घेण्याच्या लोभाला बळी पडून स्नान करायला तलावात पाऊल टाकले. तत्क्षण तो कमरेपर्यंत चिखलांत असा रुतला की त्याला तेथून बाहेर येणे अशक्य झाले.

त्या ब्राह्मणाला चिखलात रुतलेला पाहून वाघ म्हणाला–"अरे रे रे! तू चिखलात रुतलास वाटते? भिऊ नकोस. मी तुला बाहेर काढतो थांब!" असे म्हणत वाघ जवळ गेला.

त्याला पाहून गरीब ब्राह्मण म्हणाला–"धर्मशास्त्र आणि वेदाध्ययन केले, एवढ्यावरून कोणाचा विश्वास करणे चूकच. गाईला वाटेल ते खायला घातले तरी तिचे दूध अमृतासारखे असते. तसेच कोणतेही काम करतांना त्याचा अंतरीचा भाव ओळखणे आवश्यक असते. ज्या माणसाची इंद्रिये आणि बुद्धी काबूत नसतात त्याची चांगली कामेसुद्धा हत्तीच्या गंगास्नानासारखी निरुपयोगीच असतात. आचरण न करतां केलेला परोपदेश एका अयोग्य स्त्रीच्या अंगावरच्या दागिन्यासारखा भारभूतच असतो. या क्रूर जनावरावर मी विश्वास केला, ही माझी केवढी चूक! असे सांगतात की नद्या, सशस्त्र व्यक्ती, शिंगे आणि नखे असलेली जनावरे, स्त्रीजात व राजा यांच्यावर विश्वास करू नये. कारण शेवटी ते आपल्या जातीवरच जातात. आकाशात विहार करीत, अंधःकार व पाप नष्ट करीत नक्षत्रासंगे आपल्या सहस्त्र किरणांनी भ्रमण करणारा चंद्रसुद्धा दुर्दैवाने राहूकेतूंचा ग्रास होतो. तेव्हां प्रारब्धात जे लिहिलेले असते, त्याच्यातून कोणाला सुटका नाही." ब्राह्मण असा विचार करीत असतां वाघाने जवळ येऊन त्याला ठार केले व खाऊन टाकले.

'विनाशकाले विपरीतबुद्धि' ही म्हण सार्थक झाली.

भल्लूक मांत्रिक

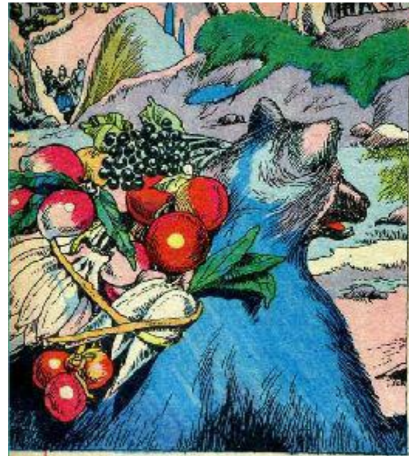
[२२]

[सामंत सूर्यभूपती किल्ल्याच्या रक्षणासाठी निघून गेला. मायावी मर्कट तटावरून उडी मारून निघून गेले. भल्लूक मांत्रिक गुरूला संकटात सापडलेला पाहून भुयाराच्या वाटेकडे निघाला. तेव्हां चांडाळ भल्लूकाने त्याला थांबविले. मांत्रिकाने चांडाळ भल्लूकाला पुन्हां चांडाळ करण्यासाठी मंत्रदंड त्याच्या डोक्याला लावला व भुयारात प्रवेश केला. पुढे–]

भल्लूक मांत्रिक निघून गेल्यावर जितकेतू कालीवर्माकडे पाहून म्हणाला–"बरं तर, या वेळी आपण काय केले पाहिजे? मी सर्वांसमक्ष सूर्यभूपतीच्या मुलीला दत्तक घेतल्याचे जाहीर केले आहे. आतां मायावी मर्कटाचा गुरू मिथ्या मिश्रच्या हातातून तिचे रक्षण करायला हवें ना? आपण ससैन्य जंगलाच्या दिशेने निघायचे का?"

"महाराज, आपण ससैन्य गेलो तर जो ओरडा होईल त्यामुळे शत्रू सावध होईल." असे सांगून कालीवर्मा तेथून निघाला.

कालीवर्माच्या पाठोपाठ राक्षस उग्रदंड आणि चांडाळ निघाला. तोपर्यंत ते सर्व बोलणे शांतपणे ऐकत बसलेला बैरागी गुरू व त्याचा शिष्य भुयाराच्या वाटेकडे बोट दाखवीत जितकेतू राजाला म्हणाला–"महाराज, आम्ही तलावाच्या बांधावरच्या

वडाशेजारी भुयाराच्या तोंडाजवळ पाहारा देत राहू. आम्हांला आज्ञा द्यावी." असे म्हणत दोघे भुयारात उतरले.

या खेपेस कालीवर्मा, चांडाळ व राक्षस उग्रदंड सुद्धा पायीच चालत जंगलात पोचले, तेव्हां त्यांना एका जागी एक मोठे अस्वल दिसले. तो थोडीशी कंदमुळे व फळे जंगली वेलांनी बांधून खांद्यावर घेऊन चालला होता.

कालीवर्मा त्याला पाहून उग्रदंडाला म्हणाला–"उग्रदंडा, काय पण विचित्र दृश्य आहे?"

"त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? ते अस्वल त्या दुष्ट मिथ्या मिश्र तांत्रिकाचे पाळलेले जनावर असेल. आपण गुपचुप त्याच्या पाठोपाठ गेलो तर आपल्याला त्या तांत्रिकाचा शोध लागेल." राक्षस उग्रदंड म्हणाला.

त्यानंतर तिघे त्या अस्वलाच्या पाठोपाठ काही अंतर चालत गेले, तेव्हां त्यांना एका झाडाखाली भल्लूक मांत्रिक व पांढरी दाढी असलेला एक अशक्त म्हातारा दिसला. त्याच्या गळ्यात रुद्राक्षमाळा होती. सूर्यभूपती सामंत त्यांच्याशी बोलत होता.

दुरूनच कालीवर्माला येत असलेला पाहून भल्लूक मांत्रिक उठून उभा राहिला आणि म्हणाला–"अरे माझ्या शिष्या, कालीवर्मा, हेच माझे गुरू भल्लूकपाद. सूर्यभूपतीची मुलगी कांचनलता हिला तांत्रिक मिथ्या मिश्र अपहरण करून घेऊन गेला आहे."

अस्वलावर परशूने वार करण्याच्या बेतात असलेला. शहराचा चांडाळ परशु चटदिशी आपल्या खांद्यावर ठेवून म्हणाला–"म्हणजे, हे भल्लूकपादाचे पाळलेलें जनावर आहे. वाचले!"

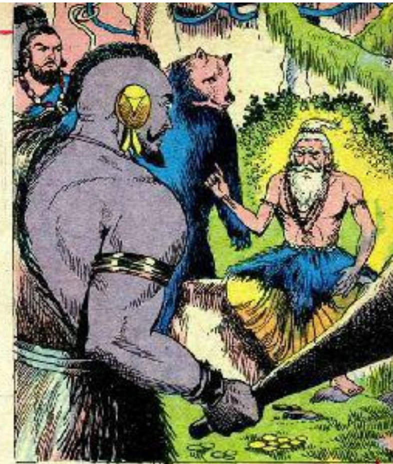
तेव्हां भल्लूक मांत्रिक जवळ येऊन म्हणाला–"होय, आतां मला कळले की माझ्या गुरुवर्यांचे हे पाळलेले अस्वल तुम्हांला येथवर घेऊन आले. तो तांत्रिक

माझ्या गुरुवर्यांना भल्लुकेश्वरीच्या देवळा-समोरच्या झाडाला बांधून ठेवून त्यांना उपाशी मारणार होता: परंतु स्वामिभक्त अस्वलानें आपल्यां धन्याला सोडवून त्याला वांचविले.

ते ऐकून वृद्ध भल्लूकपादकडे क्रुद्ध मुद्रेने पहात उग्रदंड राक्षसाने विचारले–"तर मग माझा थोरला भाऊ कालदंड कोठे आहे?"

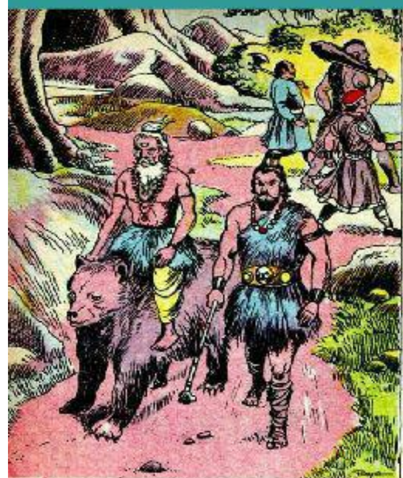
भल्लूकपादने निर्भयपणे आपल्या गळ्या-तल्या रुद्राक्षमाळेकडे एकदा पाहिले व स्मित करून म्हणाला–"हा प्रश्न तू मला विचारण्याऐवजी त्या तांत्रिक मिथ्या मिश्रला विचार. त्याने कालदंडाला औषधी वनस्पती खायला घालून मुका केला आहे आणि मी जसा या अस्वलाचा वाहन म्हणून उपयोग करतो तसा मिथ्या मिश्र तुझ्या भावाचा उपयोग करीत आहे. जर तू त्याला या जंगलात पकडू शकलास तर तुझा भाऊ कालदंड व त्याच्या बरोबर राजकन्या कांचनलता सुद्धा तुला मिळेल. इतके साहस करणारा कोणी आहे का?"

ते ऐकताच कालीवर्माचा हात तल-वारीच्या मुठीवर गेला. तो म्हणाला–"ते साहस मी करीन. त्याच बरोबर कांचनलतेला तर मी वांचवीनच आणि त्या

पाठोपाठ त्या तांत्रिकाचे आणि तुझे रक्त या तलवारीला पाजीन. मंत्रतंत्र करणाऱ्या एकाही व्यक्तीला मी या प्रदेशात जिवंत राहू देणार नाही."

तेव्हां भल्लूक मांत्रिकाने आपला मंत्रदंड उचलला आणि कालीवर्मावर वार करणार इतक्यात सामंत सूर्यभूपती म्हणाला–"कालीवर्मा, हे भल्लूकपाद व त्यांचे भल्लूक मांत्रिक आपले शत्रू नसून मित्र आहेत. ज्या सेवकाने शंख वाजवून मायावी मर्कटाला तांत्रिक गुरूकडे येण्यासाठी सूचना केली होती त्याला धरण्याच्या कामी यांनीच आम्हांला मदत केली होती. हा पहा, तो शंख आणि तो सेवक. याला मी खूप मारले

व त्रास दिला. परंतु याने आपल्या मालकाचा पत्ता सांगितला नाही. तेव्हां मी त्याला तलवारीने ठार केले."

कालीवर्माने तो शंख उचलून दूर फेंकला व म्हणाला–"राजा सूर्यभूपती! सर्वात आधी तुमच्या मुलीचे अपहरण करणाऱ्या मिथ्या मिश्रचा वध तुम्ही करायला हवा होता. त्याच्या नोकराला मारून काय मिळाले? बरं तर असू द्या, आपण निरनिराळ्या दिशांना जाऊन त्या दुष्टाचा शोध काढला पाहिजे." असे म्हणत कालीवर्मा तेथून निघाला.

भल्लूकपाद अत्यंत प्रेमाने मान हलवीत भल्लूक मांत्रिकाला म्हणाला–"शिष्या! तू आपणां सर्वांसाठी एका योग्य साहसी तरुणाची निवड केली आहेस. येथील परिस्थिती अनुकूल नव्हती, म्हणून तो तांत्रिक आपल्या हातातून निसटला. आतां आपण सर्वांनी मिळून त्या तांत्रिकाला वाटेला लावू या. तोंपर्यंत आपल्या मनाला चैन पडणार नाही. तर मग चला."

त्यानंतर भल्लूकपाद अस्वलावर बसला. त्यांच्या एकाबाजूला भल्लूक मांत्रिक आणि दुसऱ्या बाजूला राक्षस उग्रदंड, चांडाळ व सामंत सूर्यभूपती पायी चालू लागले आणि जंगलाच्या रोखाने निघाले.

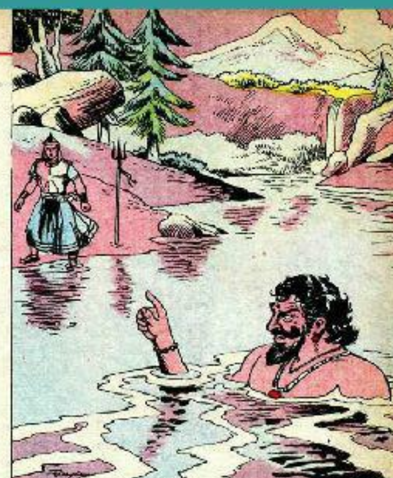
कालीवर्मा पावलांच्या खुणा कोठे दिसतात का, पहात चालला होता. एका जागी त्याला माणसाच्या पावलांच्या खुणेबरोबर त्याच्या दुप्पट तिप्पट पावलांच्या खुणासुद्धा दिसल्या. तत्क्षण त्याला तांत्रिक मिथ्या मिश्र बरोबरच्या कालदंड राक्षसाची आठवण झाली.

कालीवर्मा झाडांच्या आडून त्या पावलांच्या खुणांचा मागोवा घेत निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याला एक फार मोठे सरोवर आणि त्यात मिळणारा एक ओढा दिसला. त्या ओढ्याच्या काठावर एक त्रिशूल जमिनीत पुरून ठेवलेले होते. ते पाहून चकित झालेला कालीवर्मा न थांबतां पुढे निघाला. सरोवरात हृष्टपुष्ट शरीर असलेली व्यक्ती उभी राहून व डोळे मिटून मंत्राचा जप करीत होती.

तोच तांत्रिक मिथ्या मिश्र होता. ती गोष्ट कळायला कालीवर्माला वेळ लागला नाही. तो क्रुद्ध मुद्रेने त्याच्याकडे पहात म्हणाला–"काय रे, ए! तूच नाहीका तांत्रिक मिथ्या मिश्र? तांत्रिकाला मंत्रांची गरज काय? तू सूर्यभूपतीच्या मुलीला पळवून आणलेस ती कोठे आहे?"

मंत्र जपत असलेल्या मिथ्या मिश्रने चटदिशी डोळे उघडले आणि कालीवर्माकडे निरखून पहात म्हणाला–"तुला माझे नाव कसे कळले रे? तू नक्कीच हुशार असला पाहिजेस. माझा शिष्य भ्रांतिमती मला सांगत होता की माझा शंख वाजवीत नेणाऱ्या सेवकाला जंगलात कोणीतरी ठार केले. ती व्यक्ती तू तर नाहीस?"

"ते मी मागाहून सांगेन. प्रथम तू हे सांग की कांचनलतेला तू कोठे ठेवली आहेस?" असे म्हणत कालीवर्मा तलवारीचा वार करणार इतक्यात झाडाच्या फांदीवर बसलेले मायावी मर्कट 'किच किच' करीत ओरडले–"तांत्रिक गुरुवर्य! हाच तो कालीवर्मा! हा असामान्य पराक्रमी आहे. तत्क्षण याला ठार करण्यात आपले

हित आहे!" असे म्हणत ते कालीवर्मा होता तेथे उडी मारणार होते. कालीवर्माला तलवार उपसायला वेळ नव्हता. परंतु समोरच त्रिशूल होते ते घेऊन मायावी मर्कटावर वार करण्यासाठी त्याने धरले.

मायावी मर्कट त्याच वेळी फांदी वरून उडी मारून खाली येत असतां त्रिशूलावर आदळले त्यामुळे कालीवर्माच्या हातातले त्रिशूल निसटून जमिनीत रुतले गेले. त्याच बरोबर मायावी मर्कटाला ते लागले असल्या कारणाने मायावी मर्कट तडफडत ओरडले–"तांत्रिक गुरूचा जय असो! गुरुवर्यांची सेवा करण्याची

संधी मला पुन्हां पुढल्याजन्मीच मिळणार!"

त्यानंतर कालीवर्माने सावधपणे आपली तलवार उपसली व निश्चेष्ट होऊन पहात असलेल्या तांत्रिकाकडे वळून म्हणाला–"अरे फुटक्या नशिबाच्या तांत्रिका! तू ज्या भल्लुकेश्वरीची पूजा करतो आहेस तिच्या नांवानेच मी तुझा बळी देऊन तुला तिच्या चरणी मुक्ती देणार आहे. परंतु त्या पूर्वी तू कांचनलतेला कोठे लपवून ठेवले आहेस ते सांग."

ते ऐकून तांत्रिक क्रूर हास्य करून आपले दोन्ही हात पसरून व मुठी उघडीत व बंद करीत मान आजूबाजूला हलवू लागला. त्याचा तो विचित्र व्यवहार पाहून कालीवर्मा चकित झाला. त्याने सरोवरात शिरण्याचे ठरविले व सरोवरात पाऊल टाकणार इतक्यात त्याला एक किरटा आवाज ऐकू आला–"तरुणा! सावध हो! तो तांत्रिक खुणा करतो आहे, एका मुक्या राक्षसाला मदतीसाठी बोलावीत आहे!"

तो आवाज ऐकून कालीवर्माने विद्युत् वेगाने मागे वळून पाहिले. तेव्हां त्याला उग्रदंडासारखाच एक राक्षस एका तरुणीला खाली उतरवून जंगली हत्तीसारखा हुंकार करीत व आपली दगडी गदा घेऊन कालीवर्माच्या अंगावर धावला. कालीवर्मा चटदिशी त्याच्या वाटेसमोरून बाजूला सरकला. म्हणून राक्षस सरोवराच्या काठच्या चिखलात पाय घसरून तोंडघशी पाण्यात पडला. त्याच्या हातातली दगडी गदा किनाऱ्यावरच निसटून पडली.

राक्षस या वेळी आणखी जोराने गरजला. आपल्या कोपरांच्या आधारे तो उठण्याचा प्रयत्न करीत असतां कालीवर्माने त्याची दगडी गदा चटदिशी उचलली आणि त्याच्यावर प्रहार केला. राक्षस किंकाळी फोडून काठावर बेशुद्ध होऊन पडला.

मध्यंतरी मिथ्यामिश्र कोठे पळायला वाट आहे का, पाहू लागला. कालीवर्माची

त्याच्यावर दृष्टी होतीच. राक्षसाच्या खांद्यावरून उतरलेल्या तरुणीला त्याने विचारले–"तूच नाही का कांचनलता?"

त्या तरुणीने होकारार्थी मान हलविली व म्हणाली–"तांत्रिकाचे दोघे सेवक मेल्यासारखे दिसते आहे. परंतु त्याला जिवंत सोडता कामा नये. माझ्या जवळ कोणतेच हत्यार नाही. तू आपली तलवार मला दे आणि मुक्या राक्षसाची दगडी गदा तू घे. आपण दोघांनी मिळून त्या दुष्ट तांत्रिकाची शिकार करू या."

ते ऐकून कालीवर्माला आनंद झाला. त्याने आपली तलवार कांचनलतेच्या हातात दिली व राक्षसाची गदा आपल्या हातात घेऊन त्या तांत्रिकावर वार करण्यासाठी निघाला. त्याच वेळी राजा जितकेतू आपल्या दोघां सैनिकांबरोबर तेथे आला व मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"कालीवर्मा! अरे, ह्या तलावात मगरी आहेत! तू सरोवरातून लगेच बाहेर ये. या तांत्रिकाचा वध करायला माझे सैनिक, चांडाळ आणि राक्षस उग्रदंड पाठीमागून येत आहेत. नंतर चकित होऊन चहूकडे पहात असलेल्या कांचनलतेजवळ जाऊन म्हणाला–"मुली, तूच माझी दत्तक घेतलेली मुलगी. म्हणून तुझा विवाह आपल्याला पसंत पडलेल्या

तरुणाशी करून देण्याचा अधिकार मला आहे. बरोबर म्हटले ना मी?"

ते ऐकून कांचनलता लाजेने मान खाली करून उभी राहिली. त्याच वेळी तेथे सामंत भूपतीबरोबर हत्तीवर बसून भल्लूक पाद, भल्लूक मांत्रिक, चांडाळ व राक्षस उग्रदंड आले.

सूर्यभूपती आपल्या मुलीजवळ जाऊन म्हणाला–"मुली, पुन्हा आपली भेट होईल असे मला वाटले नव्हते." नंतर कालीवर्माकडे वळून म्हणाला–"कालीवर्मा! तू एक अद्वितीय शूर व पराक्रमी आहेस! यात मला आतां मुळीच शंका उरली नाही."

त्यानंतर राजा जितकेतू हंसत कालीवर्माचा हात धरून त्याला कांचनलतेजवळ नेत म्हणाला–"मी आपली दत्तकपुत्री कांचनलतेचा विवाह या क्षत्रिय तरुणाशी करीत आहे. माझ्या मागे हाच तरुणवीर चंद्रशिला नगरीच्या गादीवर बसेल."

ते ऐकून सर्वांनी आनंदाने कालीवर्माचा जयजयकार केला. त्याच वेळी सरोवरातून एक किंकाळी ऐकू आली. एका मगरीने तांत्रिक मिथ्या मिश्रला धरले होते आणि मिथ्या मिश्र स्वतःला सोडविण्यासाठी धडपड करीत होता. त्याला पाहून भल्लूक मांत्रिक आपला मंत्रदंड आकाशात हलवीत आनंदाने ओरडला–"भल्लूकपाद गुरुवर्य! यापुढे आपणच भल्लूकेश्वरीचे मुख्य पुजारी झालात! आपला शत्रू मगरीच्या दाढेत सापडला आहे!"

त्यानंतर ती मगर मिथ्यामिश्रला धरून पाण्यात ओढून घेऊन गेली. राक्षस उग्रदंड किनाऱ्यावर पडलेल्या आपल्या भावाकडे धावत गेला व त्याला धरून बसवीत म्हणाला–"दादा! आजपर्यंत तुला छळणारा तो तांत्रिक मगरीचा आहार झाला आहे. आतां तू ऊठ!"

राक्षस कालदंड उठून उभा राहिला. आपल्या दोन्ही हातांनी आपल्या भावाचे खांदे धरून सरोवराकडे पहात म्हणाला–"उग्रदंडा! तो तांत्रिक मेला का रे, खरोखरच? त्याने मला विषारी औषधी वनस्पती खायला घातल्या होत्या त्यामुळे मी त्याच्या नांवानेच भीत होतो आणि मुक्याचे सोंग करीत होतो. माझ्यासारख्या राक्षसाला बेशुद्ध करणारा तो शूर तरुण कोठे आहे?" असे विचारीत तो कालीवर्मा उभा होता तिकडे निघाला. जवळ जाऊन त्याने कांचनलता व कालीवर्माला उचलून आपल्या खांद्यावर बसविले.

भल्लूक मांत्रिकाबरोबर सर्वांनी आनंदाने टाळ्या वाजवून त्यांचे अभिनंदन केले.

(संपूर्ण)

मनातले गुपित

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही, तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तू एखादी अपूर्व शक्ती मिळावी यासाठी जर प्रयत्न करीत असशील तर मी तुझे अभिनंदनच करीन. कारण माणसाने सरळ मार्गावर चालावे यासाठी साम, दाम, दंड व भेद या चारही उपायांचा प्रयोग करावा लागतो. त्यापेक्षा अद्भुत-शक्तींचाच जास्त उपयोग होतो. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला भीमूची गोष्ट सांगणार आहे, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

भीमू एक शेतकरी होता. त्याचा बाप वारल्यावर तो शेतावरची सर्व कामे करू लागला. एकदां तो एक पडीक जमीन

नांगरीत असता त्याचा नांगर एका दगडाला लागला आणि 'खणण्' असा आवाज झाला. त्याने नांगर सोडला आणि फावडयाने जमीन खणून पाहिली. तेव्हां त्याला कळले की नांगराला लागली ती लहानशी दगडी डोण होती. त्या डोणीवर एक दगडी झांकण होते. त्याने ती शिळा काढून पाहिली तर त्याला आत एक उपडे मडके ठेवलेले दिसले. त्या मडक्याच्या खाली एक विचित्र हार व त्या हारासंबंधी माहितीचा एक ताडपत्री ग्रंथ होता.

भीमूने खड्डा बुजविला आणि हार व तो ताडपत्री ग्रंथ घेऊन घरी गेला. तो ग्रंथ वाचून पाहिला त्यात त्या हारासंबंधी सविस्तर वर्णन होते. ते असे–"हा हार जो कोणी धारण करील त्याला त्याच्याशी बोलणाऱ्याच्या मनात चालू असलेले विचार कळतात. कित्येक शतकांपूर्वी दयानिधी नावाच्या एका माणसाला हा हार एका योग्याकडून मिळाला. त्या हाराचा महिमा कळल्यानंतर दयानिधीने त्याचा दुरुपयोग केला. तो काही कारण काढून श्रीमंतांकडे जाई व त्यांच्या मनातली एखाद्या दुष्ट कामाची माहिती कळतांच ती इतरांना कळवून त्या कामात विघ्न आणण्याची धमकी देई व खूप पैसे उकळी. तोच त्याचा धंदा झाला. पुढे त्याला त्याच्या बायकोवरच संशय आला व तिचे प्रेम परपुरुषावर असल्याचे कळले. त्याने तिचा खून केला आणि ताडपत्रात त्याने ताडपत्राचा कोण-कोणत्या तऱ्हेने दुरुपयोग केला होता ते सर्व लिहून त्याने दुसऱ्यांना कसा त्रास दिला हे देखील लिहून ठेवले. नंतर तो हार आणि ताड पत्रांचा तो ग्रंथ त्याने त्या मडक्याखाली ठेवून देऊन खड्डा बुजवून टाकला.

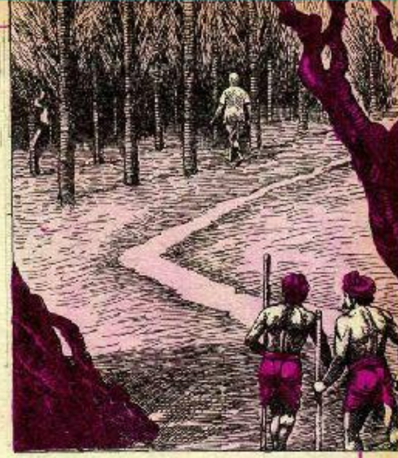
भीमूला त्या हारात अशी काही अद्‌भुत शक्ती असेल याची कल्पना नव्हती. परंतु ते कळल्यावर त्याने विचार केला की त्या-हारात अशी अद्‌भुत शक्ती असेल तर त्याचा सदुपयोग करून इतरांवर उपकार करणेही शक्य आहे. त्या हारातल्या शक्तीची परीक्षा करण्याचे ठरवून त्याने तो आपल्या गळयात घातला व कृष्णराव यांच्या घरी गेला. भीमूने कृष्णरावकडून थोडे कर्ज घेतले होते. ते कर्जही फेडण्याचे त्याने त्यावेळी ठरविले होते.

कृष्णराव हे त्या गावचे जमिनदार रामराव यांचे धाकटे भाऊ. भीमू कृष्णराव यांच्या घरी पोचला तेव्हां तो आपल्या मोठ्या भावाचा खून करण्याच्या विचारात होता. ती गोष्ट भीमूला त्या हाराच्या प्रभावाने कळली. त्याने कृष्णरावांना समजावून सांगितले–"हे पहा. तुमचे वडील बंधू खरोखरच एक थोर पुरुष आहेत. त्यांचा वध करण्याचा दुष्ट विचार तुम्ही मनातून काढून टाका."

ते ऐकून कृष्णराव थक्क झाले. नंतर स्वतःला सावरून म्हणाले–"मी दादाचा खून करीन? कोणी सांगितले तुला हे?"

"कोणी सांगो किंवा न सांगो, तुम्ही तो विचार मनातून काढून टाकावा एवढेच मी सांगू शकेन. हे घ्या तुमचे रुपये!" असे म्हणत त्याने कर्जाचे पैसे व त्याचे व्याज कृष्णरावांना दिले.

त्यानंतर भीमूला कळले की कृष्णरावांनी दोन मारेकरी भावाचा खून करण्यासाठी नेमले आहेत. म्हणून त्या मारेकऱ्यांच्या वाटेवर भीमू एका झाडीत लपून बसला.

त्या मारेकऱ्यांनी भीमूला झाडीत शिरतांना पाहिले होते. म्हणून ते त्या बाजूला गेले. परंतु भीमूने एका झाडा-आडून त्यांच्यावर लाठीचा हल्ला केला व त्यांना जमिनीवर पाडले. नंतर त्यांचे हातपाय बांधून ठेवून जमिनदाराला ती बातमी कळविली.

जमिनदाराच्या शिपायांनी मारेकऱ्यांना खूप बडवून काढले, तेव्हां त्यांनी कृष्ण-रावांनीच जमिनदारांविरुद्ध नेमल्याचे सांगितले. कृष्णराव पळून गेला. त्यानंतर भीमूने केलेल्या उपकाराची फेड म्हणून जमिनदाराने भीमूला बोलवून त्याला अत्यंत प्रेमादराने मोठे इनाम दिले.

त्यानंतर भीमूच्या त्या हाराने अनेक चांगली कामे केली. थोडया दिवसांनी भीमूला जयलक्ष्मी नावाच्या एका तरुण मुलीच्या मनात त्याच्याशी लग्न करण्याची इच्छा असल्याचे कळले. तो तिच्या वडिलांना जाऊन भेटला व त्यांनी आनंदाने आपल्या मुलीचे लग्न भीमूशी करून दिले.

हळूहळू गावकऱ्यांना इतरांच्या मनातले गुपित ओळखण्याची शक्ती भीमूत असल्याचे कळले. त्याला दरोडेखोरांच्या मनातले गुपित एकदां कळले व त्याने राजाला ती बातमी देऊन ज्या जागी चोरी होणार होती त्या जागी शिपाई नेमविले आणि चोर पकडले गेले.

त्यानंतर भीमूचे नाव ऐकताच लोक भिऊ लागले. आपल्या मनात काही दुष्ट विचार आला तर भीमू ओळखील ही भीती प्रत्येकाला वाटू लागली. चोर, दरोडेखोर व इतर गुन्हेगार कोणी त्याच्या समोर जायला भिऊ लागले. त्याचा खून करून टाकण्याचा विचार करावा तर तो आधीच ओळखून त्यांना राजाकडून योग्य शिक्षा करवील ही भीती त्यांना वाटे.

भीमूत ही अद्भुत शक्ती एका हारामुळे आली आहे, ही गोष्ट कोणालाही माहीत नव्हती. भीमूच्या या अद्भुत गुणाची माहिती मोठमोठ्या श्रीमंतांना व अधिकाऱ्यांना सुद्धा कळली. ते त्याला बोलवून त्यांचे शत्रू कोण व मित्र कोण हे विचारू लागले.

त्याने विचार केला की आपण आपल्या शक्तीच्या सहाय्याने लोकांवर जसे उपकार करू शकतो तसाच या कामात कधी कधी भयंकर धोका येण्याचीही शक्यता आहे. उच्च पदावर राहणारे लोक आपसात चढाओढ लावून राज्यव्यवस्थेत विघ्न आणतील. तेव्हां कोणाच्या मनातली गोष्ट कोणाला सांगणेच चुकीचे होईल.

तेव्हांपासून भीमू कोणाच्या मनातले गुपित त्याला कळले तरी ते मनातच ठेवी व खोटे काहीतरी सांगून वेळ मारून नेई. मंत्री, सामंत, सेनापती, दरबारी विद्वान, पुरोहित व वैद्य सर्वांनी आग्रह करून राजाकडे शिफारस केली व भीमूला दरबारी करवून घेतले. प्रत्येकजण त्यांच्या विषयी राजाच्या मनात काय आहे विचारू लागला. राजाला भीमूच्या अद्भुत शक्तीची ओळख झालीच होती.

एकदां राजाने भीमूला विचारले—"काय रे, सांग पाहू, या वेळी माझ्या मनात काय आहे?"

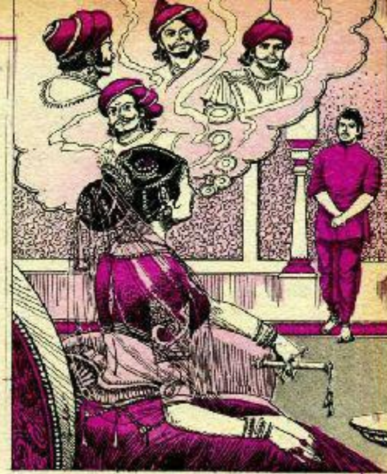
तो म्हणाला—"महाराज, आपण यावेळी असा विचार करीत आहां की आपल्या मनात जे काही चालू आहे, ते मला कळणे शक्य नाही."

त्यानंतर आणखी काही दिवसांनी राजाने भीमूला बोलवून विचारले—"मी तुला आतां कशाला बोलाविले, हेच सांग पाहू!"

"महाराज, आपल्या मनात, राणी सरकारांच्या विषयी काही विचारावयाचे आहे!" भीमू उत्तरला.

"शाबास, तर मग, मी देतो ते पत्र राणीसरकारांना नेऊन दे आणि त्यांच्या मनात माझ्या पत्राचा काय परिणाम झाला तो ओळखून गुप्तपणे एकांतात मला येऊन सांग." राजाने त्याला आज्ञा केली.

भीमूने ते पत्र राणीसरकारांना नेऊन दिले. राणी म्हणाली—"महाराजांना जाऊन सांग की आपली सूचना मला मान्य आहे."

त्या पत्रात महाराजांनी त्या दिवशी संध्याकाळी गायन वादनाची बैठक ठेवायची का विचारले होते.

भीमूला राणीच्या मनातले आणखी एक गुपित कळले. तिचे राजावर खरे प्रेम नसून एका परपुरुषावर आहे.

तरी भीमूने खोटे सांगितले. म्हणाला—"राणी सरकार पतिव्रता आहेत. त्यांच्याविषयी आपल्या मनांत जो संशय आहे तो योग्य नाही." ते ऐकून राजाला परमानंद झाला. त्याने आपला कंठहार काढून भीमूला बक्षिस दिला.

त्याच दिवशी रात्री भीमूने त्याचा अद्भुत शक्ती असलेला हार जाळून

टाकला. तो हार विचित्र तऱ्हेने जळून धुराबरोबर नाहीसा झाला. त्याची राखसुद्धा राहिली नाही.

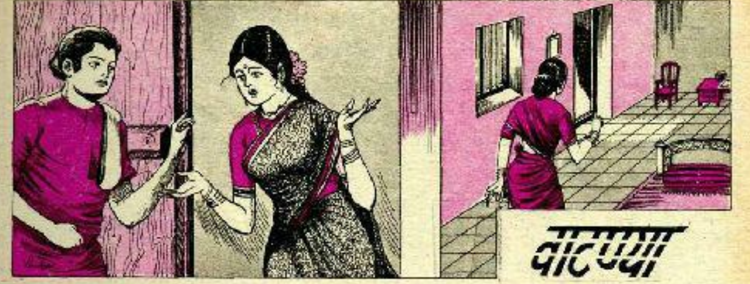
त्याच दिवशी रात्री भीमू सकुटुंब परदेशात निघून गेला. त्याला थोरा मोठ्यांकडून जे धन मिळाले होते त्याच्या कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहाला पुरेसे होते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—"राजा, इतकी अद्भुत शक्ती असलेला हार भीमूने जाळून कां टाकला? त्याच्या सहाय्याने त्याला स्वतःला तर फायदा झालाच, इतरांना सुद्धा फायदा झाला होता! त्याचे गुपित त्याच्याशिवाय इतर कोणालाही माहीत नव्हते. अशा स्थितीत सर्वकाळ हार गळ्यात घालून तो राहिला असता तर त्यात काय बिघडणार होते? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला—"कोणत्याही अद्भुत शक्तीचा दुरुपयोग बलवान व्यक्तीलाच करता येतो, दुर्बळी व्यक्ती त्या शक्तीच्या भीतीने अपराध करणे सोडून देईल कदाचित्, परंतु मनातला दुष्टपणा मात्र सोडीत नाही. भीमूजवळच्या शक्तीमुळे दुर्बळ लोक भीत होते आणि असे वाटू लागले होते की तिच्यामुळे लोकांचा फायदाच होतो आहे. परंतु त्या शक्तीमुळे बलवानांच्या बाबतीत भीमूला त्रासच झाला. तो मनाचा दुर्बळ होता, म्हणून तो आपल्या अद्भुत शक्तीचा प्रयोग इतरांचे हित करून देण्यासाठी करू शकला नाही. तो स्वतः चांगला सत्शीलच होता. अशा व्यक्तीला वाईट मार्गाने जाणे कठीण असते. म्हणून त्याने हार नष्ट करून त्याच्यामुळे होणाऱ्या त्रासापासून स्वतःची सोडवणूक करून घेतली."

अशातऱ्हेने मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

वाटण्या

मीनाक्षी आपल्या दोघां भावांच्या पाठीवर जन्मली. म्हणून दोघे भाऊ तिचे सर्व लाड पुरवीत. तिचे लग्नाचे वय झाले तेव्हां दोघां भावांनी योग्य स्थळाचा शोध सुरू केला. सुदैवाने त्यांना रामपूरच्या विश्वनाथरावांचे स्थळ योग्य वाटले. तिचे लग्न करून दोघां भावांनी आपापली लग्ने करून घेतली व संसार थाटला.

विश्वनाथराव स्वभावाने फार सुशील व्यक्ती होते. त्यांच्यात काही दोष दाखविण्यासारखे नव्हतेच. ते मुख्य करून व्यापार करीत. जमीन जुमलापण त्यांच्याकडे खूप होता. सासरी मीनाक्षीला कोणत्याही गोष्टीची उणीव नव्हती. परंतु तिच्या मोठ्या जावेच्या हातात घरातले सर्व व्यवहार होते. ते तिला सहन होत नव्हते. तिची जाऊ तिच्याशी चांगलीच वागे, परंतु मीनाक्षीला घरातला व्यवहार तिच्या अधिकारात हवा होता.

मीनाक्षीने ती गोष्ट कधी पतीजवळ उघडपणे सांगितली नाही. विश्वनाथरावांना सर्व कळत होते, परंतु ते त्यांना काही माहीत नसल्यासारखेच दर्शवीत. शेवटी मीनाक्षीला बोलावेच लागले. म्हणाली—"ऐकलं का, आपण निराळं राहू लागलो तर बरं होईल, नांही का?"

विश्वनाथरावांना ऐकून थोडे आश्चर्य वाटले. नंतर म्हणाले—"मला थोडा विचार करू दे."

त्यानंतर विश्वनाथरावांनी त्या विषयावर मौनच धारण केले. मीनाक्षीमात्र कित्येक दिवस वाट पहात राहिली.

मध्यंतरी विश्वनाथरावांना धंद्यांच्या कामाने सोनपूरला जावे लागले. पतीला मीनाक्षी म्हणाली—"म्हटलं, सोनपूरच्या

कु. सुशीला स. नाईक

Restore 127

वाटेवर अण्णाला आणि तात्याला भेटून याल का?"

विश्वनाथरावांनी होकार दिला. परतल्यावर मीनाक्षीने विचारले–"जाऊन आलात का अण्णाकडे?" तेव्हां विश्वनाथराव म्हणाले–"हो गेलो होतो तर! तुझे दोघे भाऊ मजेत आहेत. परंतु तुझ्या दोघी वहिनी, त्या मात्र भांडत असलेल्या दिसल्या!"

"ते कां?" मीनाक्षीने विचारले.

"दोघी तुझ्या भावांना वांटण्या करून घ्यायला सांगत आहेत. तुझ्या दोघां भावांना ते नको आहे. त्यांनी मलाच त्याविषयी सल्ला विचारला." विश्वनाथराव म्हणाले.

"तुम्ही काय सल्ला दिला?" मीनाक्षीने विचारले.

"त्यांचे दोघींचे पटत नसेल तर वांटण्या करून घेणेच बरं नव्हे का? असेच मी सांगितले. आणखी काय सांगणार?" विश्वनाथराव म्हणाले.

"वा रे वा! हा सल्ला दिलात? हा काही सल्ला झाला?" मीनाक्षी बोलून गेली. कारण भावांनी वांटण्या करून घेणे तिला मुळीच मान्य नव्हते. आपला राग दर्शविण्यासाठी ती उठून निघून गेली.

त्यानंतर आणखी काही दिवसांनी मीनाक्षीने पतीला वांटण्या करून घ्यायची आठवण करून देत विचारले–"मग तुम्ही काय ठरविलेत?"

"ठरवायचे काय? तुझ्या सल्लाप्रमाणे मला करावयाचे नाही." विश्वनाथराव म्हणाले.

"कां?" मीनाक्षीने विचारले.

"कारण, तुझा विचार काय विचार झाला?" विश्वनाथराव म्हणाले.

"माझा विचार तुम्हांला अविचार वाटला वाटतं?" मीनाक्षीने विचारले.

"जर मी तुझ्या भावांना दिलेला सल्ला तुला अविचार वाटला, तर तू तोच अविचार करू लागली आहेस, असं नाही का झालं?" विश्वनाथरावांनी उलट प्रश्न केला.

मीनाक्षीला तोंडात बसल्यासारखं झालं. तिने पुन्हां तो विषय कधी काढलाच नाही.

पळालेला चोर

बाहेरच्या दाराची कडी वाजलेली ऐकताच रमाने सैपाकघरातून धावत येऊन दार उघडले. तोंपर्यंत चांगला काळोख पडला होता.

बाहेरचा माणूस तिला ढकलून आत शिरला आणि त्याने चटदिशी दार बंद करून घेतले व करड्या आवाजात म्हणाला–"ओरडलीस तर गळा दाबून टाकीन! खबरदार! मी तुरुंगातून पळून आलो आहे."

रस्त्यावर कोणी चारजण पळत असल्याचा आवाज ऐकू आला. ते चोराला पकडण्यासाठी त्याच्या पाठीमागून धावत पळत येत होते.

त्यांना दूर जाऊन दिल्यावर रमाने हसत त्याला विचारले–"तुरुंगात आनंदाने रहायचे सोडून तू कोणते सुख मिळेल म्हणून बाहेर पळून आलास रे?"

"ते तू विचारायची गरज नाही. घरात आणखी कोण आहे?" चोराने विचारले रागावूनच.

"तुला भ्यायचे मुळीच कारण नाही. मी एकटीच आहे. सैपाक अर्धा झाला आहे. सैपाकघरात येतोस का?" असे म्हणत ती पुढे निघाली.

चोर तिच्या पाठोपाठ सैपाकघरात गेला. तिने पाट मांडला त्यावर बसला.

रमा बांगी चिरीत डोळ्यांतून पाणी काढीत होती. पदराने तिने डोळे पुसले.

"मी तुला काही केले नाही आणि तू, मग हे डोळ्यातून पाणी कां काढते आहेस?" चोराने तिला विचारले.

रमा म्हणाली–"तुला पाहून मला माझा दादा आठवला. रागाच्या भरात त्याने कोणाला तरी मारले आणि तुरुंगात जाऊन पडला आहे. परंतु तुझ्याच सारखा एकदां

रात्री पळून आला. परंतु आला त्या क्षणापासून त्याच्या मनाला शांति अशी कधीच मिळाली नाही. घरातून बाहेर निघायची छाती नाही, बाहेर रस्त्यावर चालण्याचा आवाज झाला की त्याला वाटे पोलीस शिपाई आले की काय? वेड लागल्यासारखा करू लागला. जर तो पूर्ण शिक्षा भोगून आला असता तर त्याला ही धास्ती वाटली नसती. निर्भयपणे त्याला नवीन जीवन जगता आले असते.

"मी तसे त्याला सांगितले सुद्धा. परंतु त्याने माझे ऐकले नाही. दहा दिवस घरातच अज्ञातवास भोगला. दहाव्या दिवशी अचानक पोलीस शिपाई आले. घाबरून जाऊन तो गच्चीवर गेला आणि उडी मारून पळून जायच्या प्रयत्नात हातपाय मोडून घेतले आणि दोन दिवसात कायमचे डोळे मिटले."

"सैपाक तयार आहे. जेवून घेतास का?" रमाने विचारले. चोराला जेवून घ्यावेसे वाटले, परंतु त्यांच्या मनात नाना तऱ्हेच्या शंका येऊ लागल्या.

"यात काही विषबीश असेलसे वाटते आहे का तुला? तुझ्याच समोर तर सैपाक केला मी." असे म्हणत रमाने समोर पत्रावळ ठेवली आणि चोराला वाढले.

चोर जेऊ लागला. रमाने विचारले– "तू दिसायला बऱ्या घराण्यातला दिसतो आहेस, मग तुरुंगात कसा काय गेलास?"

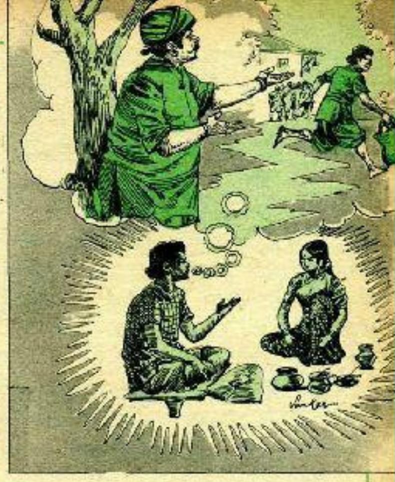
चोर बोलू लागला–"मला माझ्या आई-वडिलांविषयी काहीच माहीत नाही. एका म्हाताऱ्या बाईने मला वाढवून लहानाचे मोठे केले. माझे लाड पुरविण्यासाठी तिने अनेक त्रास सहन केले. ती वारल्यावरच माझ्या नशिबाने पाठ फिरविली. मी शिकलेला नाही. आमच्या गावात काम करून मिळविण्यालायक काम नव्हते. म्हणून शहरात आलो. मला कोणी काम द्यायला तयार होईना. चार दिवस उपाशीच होतो. शेवटी असह्य झाले. तेव्हा एका व्यापाऱ्याची पैशाची पिशवी घेऊन पसार झालो. परंतु मला शिपायांनी पकडले आणि दोन महिन्यांची शिक्षा झाली."

"पण तू आतां तुरुंगातून पळून कां आलास?" रमाने विचारले.

"तुरुंगात वाटेल ती कामे करावी लागतात. कपडे धुवा, चटई विणा, मागावर बसा, शिवण काम करा, वगैरे वगैरे. ही सर्व कामे मला नाही आवडत." चोर म्हणाला.

रमाने हंसत विचारले–"तुला तुरुंगाबाहेर काम मिळत नव्हतं, म्हणून तू चोरी करून तुरुंगात गेलास. तेथे कामे फार म्हणून बाहेर पळून आलास! तरमग आतां काय करण्याचा विचार आहे?"

चोर काय उत्तर देणार? तो मान खाली करून गप्प बसून राहिला. तेव्हां रमाने पुन्हां विचारले–"या घटकेपासून तुला ज्या यातना भोगाव्या लागतील, त्या नरकयातने सारख्याच असतील. तुला जेवायला सुचायचे नाही की झोप लागायची नाही. पोलीस शिपायांची धास्ती तुझा पिच्छा पुरवील. तू खाणार काय आणि जगणार कसा? तुला कोण काय देणार? तुरुंगात तुला निश्चितपणे दोन वेळ खायला तरी मिळत होते. तुरुंगातून पळून आल्यामुळे दोन महिन्यांऐवजी आयुष्यभर शिक्षा भोगत राहिल्यासारखे होईल तुला! तुरुंगात

राहून कपडे शिवायला, बागेत काम करायला किंवा आणखी असेच एखादे काम शिकून घेतले असतेच तर तुरुंगातून सुटल्यावर तुला पोटापाण्याची तरी काळजी राहिली नसती. तुरुंगात तुला खायला घालून कामधंदा शिकवीत होते. परंतु तू तर आता पळून आला आहेस, ही फार मोठी चूक केलीस."

ते सर्व ऐकल्यावर चोरालासुद्धा त्याची चूक झाल्यासारखेच वाटले. तो शांतपणे म्हणाला–"चूक तर झालीच, पण ही चूक सुधारायची कशी?"

"अजून फार उशीर झालेला नाही. तुला चुकीची दुरुस्ती करता येईल. तू

Restore 127

स्वतःच तुरुंगाच्या दारासमोर जाऊन उभा रहा. कदाचित तुला जास्त शिक्षा किंवा दंड होणार नाही. थोडी झालीच तर शिक्षा भोगलीच पाहिजे. परंतु काम शिकून घ्यायला संधी मिळेल." रमाने त्याला समजावून सांगितले.

चोराला तो सल्ला ऐकून हलकेसे वाटले. म्हणाला–"तू सख्ख्या बहिणीसारखा मला सल्ला दिला आहेस. तुझे हे ऋण मी केव्हां फेडू शकेन नकळे. तर मग मी निघालो." असे म्हणत चोर निघाला.

चोर निघून गेल्यावर पुन्हां दरवाज्याची कडी वाजली. परंतु या खेपेस आलेली व्यक्ती म्हणजे रमाचे वडीलच होते.

रमाने चकित होऊन विचारले–"बाबा, आज तुम्हांला घरी यायला इतका उशीर कां झाला? आतांपर्यंत इतका उशीर कधीच झाला नव्हता."

"तुरुंगातून एक चोर पळून गेला आहे, म्हणून थोडा उशीर झाला." वडील म्हणाले. ते जेलरच होते.

रमा म्हणाली–"बाबा, तुरुंगात कैद्यांना जशी विचित्र वागणूक मिळते, त्यामुळे हे सर्व होते. तुरुंग म्हणजे गुन्हेगाराला फक्त शिक्षा भोगण्यासाठी कोंडवाडा नाही. त्यांच्या मनात बदल झाला पाहिजे व गुन्हा करण्याची इच्छा किंवा गरज त्यांना राहतां कामा नये. तुमच्या तुरुंगातून पळालेला चोर आपल्या घरी आला होता. मी त्याच्या मनांत बसलेल्या चोराला पळविले. त्यासाठी मी एका भावाची कल्पना केली होती." असे सांगून रमाने घडलेले वृत्त वडिलांना थोडक्यात सांगितले.

"शाबास मुली! तू एका तुरुंगाच्या अधिकाऱ्याची मुलगीच तर आहेस! मी जाऊन पाहून येतो, तो परत आला की नाही!" असे म्हणत रमाचे वडील निघालेच.

"बाबा, मी सांगितले ना, की तुम्ही काळजी करण्याचे कारण नाही! त्याच्या मनातला चोर पळून गेला आहे. तुम्ही जेवून खाऊन स्वस्थपणे जा." असे सांगून रमाने वडिलांना जेवायला वाढले.

परशुराम

[३]

परशुरामाने कार्तवीर्य वगैरे क्षत्रियांचा वध करून नर्मदा नदीत स्नान केले. नंतर कैलास पर्वतावर जाऊन शंकराचे दर्शन करण्याच्या हेतूने गेला तेव्हां तेथे गणपती पाहारा देत होता. त्याने परशुरामाला पुढे जाऊ दिले नाही. काही वेळ दोघांमध्ये वादविवाद झाला आणि शेवटी दोघांमध्यें मुष्टियुद्ध सुरू झाले. गणपतीने आपल्या सोंडेने परशुरामाला उचलतांच परशुरामाला स्वर्गातले सप्तलोक दिसू लागले. परशुरामाने आपल्या परशूने गणपतीचा एक दांत तोडला.

दारात ही मारामारी चालू असतां त्याचा आवाज ऐकून शंकरपार्वती बाहेर आली. गणपतीचा एक दांत भंग झालेला त्यांना दिसला. पार्वतीला भयंकर राग आला. ती म्हणाली–"आपण अनुग्रह करून ज्याच्यावर इतके उपकार केले तो आपल्याच विरुद्ध उलटला काय?"

शंकराला काय करावे सुचले नाही. त्याला कृष्णाचे स्मरण झाले. कृष्णाने येऊन पार्वतीला समजावून सांगितले. म्हणाला–"परशुराम सुद्धा तुला मुलासारखाच तर आहे! त्याला क्षमा कर!"

परशुरामाने पार्वतीची क्षमा मागितली.

नंतर परशुराम तेथून आपल्या घरी परत आला. त्याने क्षत्रियांचा जो संहार केला होता, तो वडिलांजवळ निवेदन केला. ते ऐकून जमदग्नीने परशुरामाला त्या पापाचे प्रायःश्चित्त करण्यासाठी महेंद्र-पर्वतावर तपश्चर्या करायला सांगितले.

परशुरामाने पित्याच्या सांगण्याप्रमाणे काही काळ तपश्चर्या केली. परंतु त्याला एक शोकवार्ता कळली. ती अशी की

कार्तवीर्याच्या एका मुलाने जमदग्नीचा वध केला आणि त्याच्या आईने पतीबरोबर सहगमन केले.

परशुरामाला भयंकर राग आला. त्याने जगातल्या सर्व क्षत्रियांचा वध करून त्यांच्या रक्ताने पित्याला तर्पण करीन, अशी घोर प्रतिज्ञा केली. त्याने कार्तवीर्याच्या उरलेल्या मुलांना ठार केले आणि जो क्षत्रिय दिसला त्याचा वध केला. तो तेवढ्यावर थांबला नाही. त्याने कार्तवीर्याची राजधानी जाळून भस्म केली. तेव्हां त्याच्या मनाचे थोडे समाधान झाले.

सर्व हैहय वंशाचा सर्वनाश केल्यावर व क्षत्रियांचा संहार केल्यानंतर परशुरामात थोडा बदल झाला. तो तपोवनात जाऊन तपश्चर्या करू लागला. तेथे विश्वामित्राचा नातू परावसू त्याला येऊन भेटला व परशुरामाची थट्टा करीत म्हणाला–"कायरे, क्षत्रियांना भिऊन येथे दडून बसला आहेस वाटते?"

परशुरामाला अशा तऱ्हेने चिथवून तो थांबला नाही. त्याने परशुरामाच्या क्षत्रिय-संहाराच्या वेळी जे वृद्ध व मुले वगळले गेले होते त्यांना त्याने परशुरामाशी युद्ध करायला प्रोत्साहन दिले. म्हणून परशुराम पुन्हा क्षत्रिय संहार करण्याचे ठरवून युद्ध करायला आला व त्याने एकवीस वेळा क्षत्रिय संहार केला.

तरी सर्व क्षत्रियांचा वध झाला नाही. काही क्षत्रिय बायकांमध्ये किंवा गुरांच्या कळपात लपून राहिले. त्यांना मुले झाली व ती वाढली. परशुरामाने त्यांना ओळखून त्यांचा देखील वध केला. आणि एकवीस वेळा क्षत्रिय संहार करीन अशी जी प्रतिज्ञा केली होती ती पूर्ण केली.

त्याने क्षत्रियांचा संहार करून त्यांच्या रक्ताने कुरुक्षेत्र येथे पांच तलाव भरले. त्या सरोवरांनाच स्यमंतक पंचक असे नाव पडले.

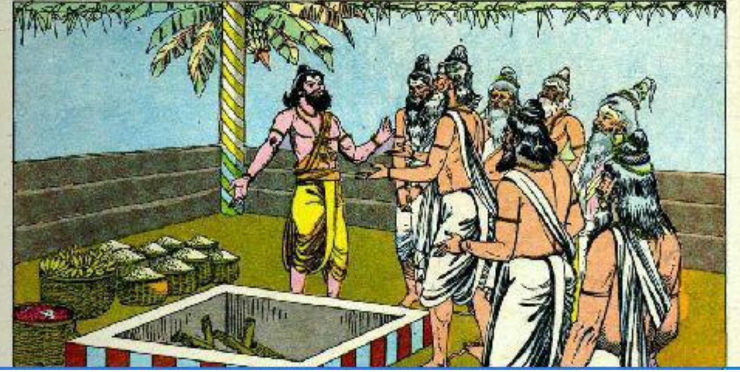
परशुराम पितरांचे स्मरण करून तर्पण करीत असता पितर त्याला म्हणाले–"बाळा रे, तुला अद्याप शापमुक्ती पूर्णपणे लाभली नाही. म्हणून यज्ञ कर." तो महेंद्रनगरी परतला व मुनींच्या सल्ल्याप्रमाणे त्याने अश्वमेध यज्ञ आरंभिला. त्यावेळी यज्ञ पहायला आलेले मुनी त्याला म्हणाले–"अरे, गोकर्णक्षेत्र समुद्रात बुडू लागले आहे. त्याचे रक्षण करणे आवश्यक आहे."

"मी पित्याच्या आज्ञेप्रमाणे यज्ञ सुरू केला आहे व त्यासाठी यज्ञदीक्षा घेतली आहे. तेव्हां मला शस्त्र कसे धरतां येईल?"

"आयुध धारण करायला काही हरकत नाही." असे शुष्क नावाचे मुनी म्हणाले.

तेव्हां परशुराम मुनींची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी गोकर्ण क्षेत्रानजीक समुद्र किनाऱ्यावर आला व त्याने समुद्र मागे सरकावा यासाठी वरुणाला आह्वान केले. परंतु वरुण आला नाही. परशुरामाने पुन्हां एकदां आवाहन करून पाहिले व तो न

Restore

आलेला पाहून आग्नेयास्त्र धनुष्यावर चढविले. त्या बरोबर अग्निज्वाळा दिसू लागल्या.

समुद्र घाबरून गेला व परशुरामाला हात जोडून शरण जात म्हणाला–"मी किती मागे जाऊ, हे सांगावे!"

परशुरामाने हातातली आचमन करण्याची पळी दूर फेंकली ती दोन योजने जाऊन पडली. समुद्र तितका दूर मागे सरकला.

परशुराम महेंद्र नगरी रहात असतां एकदां कर्ण तो ब्राह्मण असल्याचे सांगून परशुरामाकडे आला व ब्रह्मास्त्र देण्यास विनंती केली. परशुरामाने तो ब्राह्मण असल्याचे समजून त्याला ब्रह्मास्त्राचा मंत्रोपदेश केला.

एकदां परशुराम कर्णाच्या मांडीवर डोके ठेवून झोपला असतां एक किडा कर्णाची मांडी कुरतडू लागला. त्यामुळे जखम झाली व रक्त वाहू लागले. तरी मांडी हलविली तर परशुरामाची झोप मोडेल व त्याला राग येईल असे समजून कर्ण मांडीची जखम असह्य झाली होती तरी सहन करून तसाच मांडी घालून बसून राहिला.

परंतु रक्त वाहू लागले व परशुरामाची झोप मोडलीच.

परशुरामाने उठून कर्णाला विचारले–"काय रे, इतकी मोठी जखम झाली तरी ती सहन करून तू बसून राहिलास, म्हणजे तू नक्कीच ब्राह्मण नाहीस, हेच सिद्ध होते. तू मंत्र घेण्यासाठी माझ्या जवळ खोटे बोललास." असे म्हणत परशुरामाने कर्णाला शाप केला की मी तुला दिलेल्या अस्त्रांचा तुला वापर करतां येणार नाही."

क्षत्रियांचा संहार करून आणि त्यांची राज्ये अपहरण केल्यानंतर परशुरामाने जिंकलेली सर्व राज्ये कश्यपाला दान करून टाकली. कश्यपाने परशुरामाला आपल्या राज्यातून निघून जायला आज्ञा केली.

परशुराम दक्षिणेकडील सागर पार करून निघून गेला. (संपूर्ण)

प्राचीन काळापासून इतिहासाकडे

भारतीय सभ्यता केव्हां सुरु झाली? या प्राचीन भूमीवर निवास करणारे प्रारंभीचे मानव कोण होते? या प्रश्नांची निश्चित अशी उत्तरे मिळणे शक्य नाही. अनेक सभ्यता प्रळयात गडप झाल्या याची प्रतीती मिळते.

फार प्राचीन काळी ऋषीमुनींनी रचलेल्या वेदांवरून आपली एक प्राचीन सभ्यता व संस्कृती होती; देव, ज्ञान, जन्ममरण, अमरत्व यासारख्या प्रश्नांवर शोध व अन्वेषण चालू होते हे कळते.

हरप्पा व मोहेंजोदारोसारख्या प्रदेशात मोठमोठ्या नगरांचे अवशेष व मनुष्यवस्तीची घरेदारे यांचे अवशिष्ट यांचा शोध लागला आहे. ते पांच हजार वर्षांपूर्वीचे आहेत हे कळते. जगात कोठेही त्या काळातल्या नगरांचे अवशेष प्राप्त झालेले नाहीत.

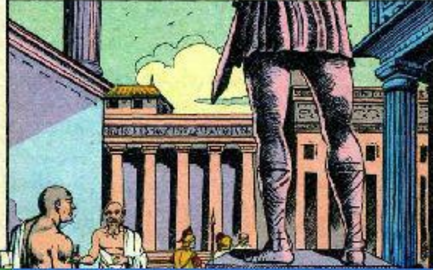
Restore 127

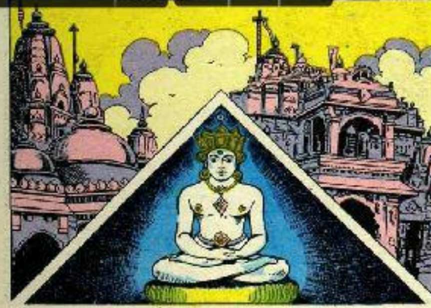
एके काळी भारतीयांनी धाडसी वृत्तीने दर्यापार प्रवास केला होता. त्यांनी दूर-दूरच्या देशापर्यंत आपला व्यापार वाढविला होता व संस्कृती पोचविली होती. सभ्यतेच्या प्रारंभ काळी भारतीयांनी दक्षिण अमेरिकेपर्यंत प्रयाण केले होते असे काही विद्वानांचे मत आहे.

अत्यंत प्राचीन सभ्य प्रदेशांपैकी मेसापोटेनिया या प्रदेशात भारताची नाणी आणि मोहेंजोदारोत मेसापोटेमियातील नाणी उपलब्ध झाली आहेत. त्यावरून दोन्ही देशांमध्ये आयात निर्यात होत होता हे स्पष्ट होते.

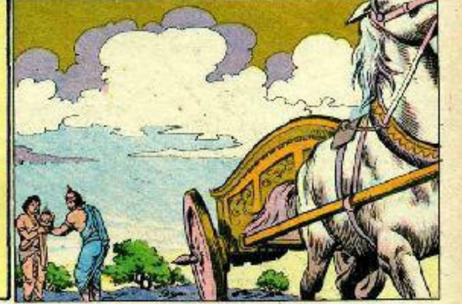

भारतीय वैज्ञानिक अनेक देशांत जाऊन तेथील वैज्ञानिकांत सामील झाले एक भारतीय इ. स. पूर्वी पांचव्या शतकात. थोर ग्रीक तत्ववेत्ते साक्रेटीस याला भेटल्याचे आपल्याला कळते.

भारतात अनेक आध्यात्मिक व धार्मिक पंथ निघाले. वेद व उपनिषदांची रचना करणाऱ्या ऋषी मुनीनंतर इ. स. पूर्वी सहाव्या शतकात जैनमताचा संस्थापक महावीर याचा अवतार झाला.

गौतमबुद्धसुद्धा सहाव्या शतकातच अवतरला. मोक्षमार्गाचे अन्वेषण करण्यासाठी त्याने सर्व राज्यसुखाचा त्याग केला व तपश्चर्या करून सत्याचा शोध लावला.

पुराणात आपल्या अनेक राजांची माहिती मिळते. इतिहासकाळात नंदवंशाची स्थापना करणारा महापद्म नंद इ. स. पूर्वी चवथ्या शतकात कलिंग देशापासून पंजाबपर्यंतच्या एका विस्तीर्ण प्रदेशावर राज्य करीत होता, हे आपल्याला कळते

Restore 127

राजांच्या राज्याऐवजी प्रजेने निवडून दिलेल्या समितींच्या द्वारा राज्य-व्यवस्था असलेली राज्येसुद्धा होती, त्यांना गणतंत्र राज्ये म्हणत. प्राचीन भारतात अनेक निरनिराळी राज्ये होती. परंतु सांस्कृतिक ऐक्य होते.

भारताची जी ख्याती पसरली त्यामुळे इतर देशांतील राजांची नजर भारता-कडे आकर्षिली गेली. भारतावर सर्वात प्रथम स्वारी केली ती इराण देशाचा राजा सायरस याने.

त्यानंतर दोन शतकांनंतर ग्रीस देशाचा ॲलेक्झॉण्डर इराण देश जिंकून भार-तात प्रवेश करण्याची स्वप्ने पाहू लागला. कारण त्या देशाच्या अगदी थोड्याशा भूभागावर अधिकार मिळ-विल्याबद्दल इराण देशाला गर्व होत होता.

अर्धी किम्मत

रंगनाथ एक सामान्य शेतकरी होता. त्याची दोन एकर जमीन होती व जुने दोन मजली घरही होते. त्याच्या मुलीचे वय लग्नाचे झाले होते. म्हणून मुलगी सुस्थळी पडावी ही त्याची इच्छा होती. फार श्रीमंत नाही तर बऱ्या सुखवस्तू घरात मुलगी पडावी असे त्याला साहजिकच वाटे.

नशिबाने एक चांगले स्थळ आले. परंतु मुलाच्या बापाने तीन हजार रुपये हुंडा मागितला. रंगनाथाला ते स्थळ हातचे जाऊ द्यायचे नव्हते. म्हणून शेत गहाण ठेवून कर्ज काढायचे त्याने ठरविले. त्याने अनेकांना भेटून कर्ज मागितले, परंतु शेत तसे फार सुपीक नव्हते. म्हणून कोणी कर्जाऊ रकम द्यायला तयार होईना.

त्या गावातल्या लखूशेटला ती गोष्ट कळली. तो कवडीचुंबक वाणी होता. त्याने विचार केला की कोणी रंगनाथचे शेत गहाण ठेवून घ्यायला तयार नाही तर विकत घ्यायला कोण तयार होणार? आपण त्याला विचारून पहावे, स्वस्तात शेत आपल्या नावी करून घेता येईल.

लखूशेट म्हणाला ते ऐकून रंगनाथाला आनंद झाला. लखूशेटने अर्ध्या किमतीला शेत विकत घ्यायचे मान्य केले. त्याने असे वचन दिले की रंगनाथाला शेत परत हवे असेल तर किमत आणून देऊन अर्ध्या किमतीला शेत परत घ्यावे. रंगनाथाला त्यांत लखूशेटची काही लबाडी असावी असे वाटले. म्हणून विचार करून उत्तर द्यायचे त्याने मान्य केले.

त्यानंतर रंगनाथ रामजी पाटलाकडे गेला आणि लखूशेटने जे काही सांगितले होते ते पाटलाला सांगितले. रामजी पाटलाने लखूशेटला चांगला धडा शिक-वायचे ठरविले.

Restore 127

पाटलाने रंगनाथला समजावून काही गोष्टी सांगितल्या. म्हणाला–"हे पहा, रंगनाथ, तुझ्या शेताची किंमत कमीत कमी आठ हजार असेल. ते शेत चार हजार रुपयात गळी उतरवायचा लखूशेटचा विचार दिसतो आहे. तू मुलीचे लग्न झाल्यानंतर चार हजार रुपये जमवून शेत परत विकत घेऊ शकशील असे वाटत नाही. म्हणून तू मी सांगतो तसे केलेस तर मुलीचे लग्नही होईल व लखूशेटला एक कायमचा धडाही मिळेल." नंतर पाटलाने रंगनाथला सर्व समजावून सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी रंगनाथ आपल्या घराच्या ओसरीत बसला असतां तेथे लखूशेट आला. नेमका त्याच वेळी रामजी पाटीलही तेथे येऊन पोचले. लखूशेट म्हणाला–"पाटील, तुम्ही कसे ऐन वेळेवर आलात. आणखी कोणाची साक्ष शोधायची गरजच नाही."

रामजी पाटील सुद्धां ओसरीत सरकून बसले व विचारू लागले–"काय, ऐकू तर द्या, काय ते!"

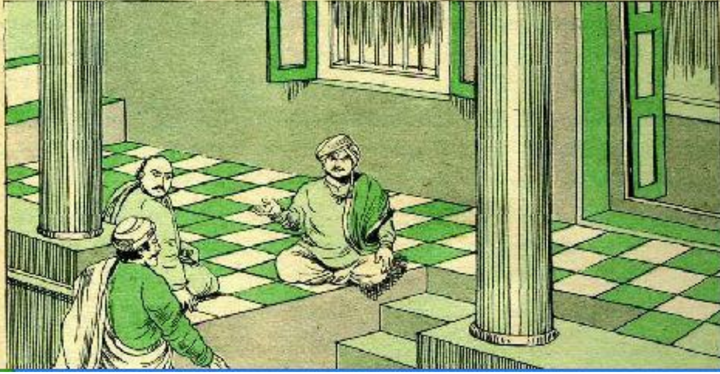
रंगनाथ म्हणाला–"पाटीलसाहेब तसं काही विशेष नाही. लखूशेट माझे शेत अर्ध्या किंमतीला विकत घेत आहेत. ते असेही म्हणाले की मला त्याची गरज भासली की अर्धी किंमत देऊन ते पुन्हां आपल्या नावी करून घ्यावे. मला आतां पैशाची गरज आहे. म्हणून मी शेताऐवजी आपले घरच लखूशेटना विकावे म्हणतो. घराची किंमत सहज वीस हजार रुपये होईल. लखूशेट, बरोबर आहे ना?"

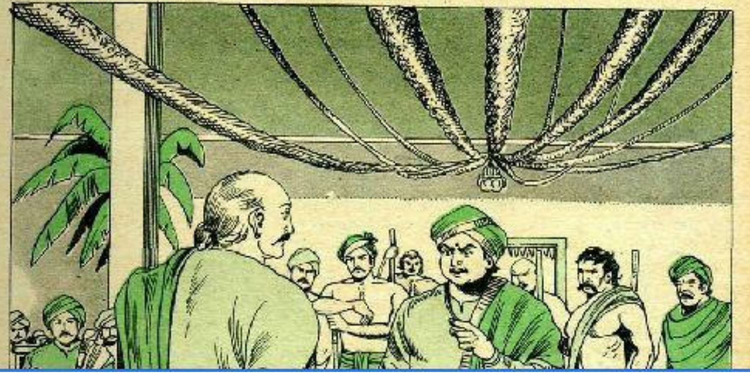
घराची गोष्ट ऐकून लखूशेटच्या तोंडाला पाणीच सुटले. रंगनाथ दहा वेळ पुनर्जन्म घेऊन आला तरी त्याला दहा हजार उभे करून घर परत घेणे शक्य होणार नाही. तेव्हां वीस हजार रुपयांचे घर दहा हजार रुपयाला मिळत असेल तर हा सौदा पटवून घ्यायला काहीच हरकत नाही.

त्यानंतर रंगनाथाने आपले घर अर्ध्या किंमतीला, म्हणजे दहा हजाराला लखूशेटला विकायचे आणि अर्ध्या किंमतीला पुन्हां परत हवे असेल तेव्हां परत विकत घ्यायचे मान्य केले. पाटलाने खरेदी खत लिहून तयार केले. त्यावर प्रमुख वडीलधाऱ्या चारपांच जणांच्या स्वाक्षऱ्या झाल्या. नंतर लखूशेटने सर्वांसमक्ष दहा हजार रुपये रंगनाथाला दिले. पाटलाने आपली सही व शिक्कामोर्तब करून खरेदीखत आपल्याकडे ठेवून घेतले.

त्यानंतर रंगनाथने आपल्या मुलीचे लग्न ठरवून नातेवाइकांना व मित्रमंडळींना लग्नाची आमंत्रणे पाठविली. मुहूर्त जवळ आला तेव्हां लखूशेट सहा जणांना बरोबर घेऊन आला आणि रंगनाथशी भांडू लागला. म्हणाला–"तू हे घर मला विकलेस, आतां तू या घरात मुलीचे लग्न कसे काय करणार रे? पाहिजे तर माझे पैसे परत दे आणि घराचा ताबा घे."

रंगनाथाला कल्पना होतीच की असे काही होणार. त्याने समोर पाटील बसले

होते त्याच्याकडे, 'काय म्हणतां' या अर्थी पाहिले. पाटलाने, त्यांनी 'सांगितल्या-प्रमाणे' या अर्थी डोळ्याने सहेतुक पाहिले.

तेव्हां रंगनाथ घरात गेला आणि पांच हजार रुपये लखुशेटला देत म्हणाला–"हे घ्या तुमचे पैसे, मी अटीप्रमाणे हे घर तुमच्याकडून परत घेत आहे. आतां हे घर माझे झाले. तुम्ही पाहुणे म्हणून आलां आहां, वरवधूंवर अक्षता टाकून आशीर्वाद द्या आणि जेवून चला."

ते ऐकून लखूशेट म्हणाला–"काय रे, रंगनाथ! तू ही काय थट्टा चालविली आहेस? हे तर पांच हजार आहेत, आणखी पांच हजार काढ. काय पाटील, आपणच काय ते समजावून सांगा, याला."

"मी काय बोलणार आणि काय समजावून सांगणार? तुलाच समजावून सांगावे लागणार आहे. तू खरेदीखतात जे लिहून दिले आहेस त्या प्रमाणे रंगनाथाने किंमत दिली आहे!" आपल्या खिशातून खरेदीखत काढून पाटलाने दाखविले.

"खरेदीखताप्रमाणे हे कसे काय झाले हो? सांगा पाहू तुम्हीच!" लखूशेटने पाटलांनाच विचारले.

"लखूशेट ऐका तर! रंगनाथने आपले वीस हजार किंमतीचे घर तुम्हांला अर्ध्या किंमतीला, म्हणजे दहा हजाराला विकले. म्हणजे तुम्ही दहा हजार रुपयांना ते विकत घेतले. त्याची अर्धी किंमत अटीप्रमाणे देऊन रंगनाथ त्या घराचा ताबा घेणार आहे. त्यात अटी बाहेर काय आहे? आज त्या घराची किंमत दहा हजार आहे. त्याची अर्धी किंमत रंगनाथने तुम्हांला दिली. तेव्हां त्या विरुद्ध तुम्हांला बोलायला जागाच उरत नाही. आतां या घरावर तुमचा अधिकार राहिला नाही!" पाटील म्हणाला.

लखूशेट रंगनाथचे घर स्वस्तात गळी उतरविण्याच्या प्रयत्नात होता. परंतु परिणाम उलटाच झाला. त्यानंतर लखूशेटने असली लबाडी पुन्हां पुढे कधी केली नाही. त्याची चांगली खोड मोडली.

विश्वास

इमाम बुखारी नावाची एक घरंदाज व्यक्ती एका गलबतातून प्रवासाला निघाली. गलबताचा मालक व प्रवाश्यांपकी अनेक जण त्याला चांगले ओळखत होते. काही प्रवाश्यांनी त्याला भेटून त्याच्याशी ओळख करून घेतली. त्यांपैकी एकाने इमाम बुखारीजवळ एक हजार दीनार असल्याचे पाहिले आणि ते कसे उडवायचे याविषयी विचार करू लागला. चोरी केली तर पकडले जाऊ या भीतीने तो गप्प राहिला.

परंतु बराच विचार केल्यावर त्याला एक युक्ती सुचली. त्याने गलबताच्या मालकाकडे तक्रार नोंदविली की त्याचे एक हजार दीनार नाहीसे झाले आहेत, जरूर कोणीतरी चोरून घेतले असणार. म्हणून गलबताच्या मालकाने सर्व प्रवाश्यांची झडती घेतली. फक्त इमाम बुखारीची झडती घेतली नव्हती.

म्हणून त्या लबाड प्रवाश्याने मालकाला एकांतात भेटून इमाम बुखारीची झडती घ्यायला सांगितले. परंतु मालकाने त्याची झडती घेण्याची गरज नसल्याचे साफ सांगून टाकले. परंतु स्वतः इमाम बुखारीनेच झडती देऊन कोणाच्या मनात शंका असेल तर दूर करण्यास सांगितले. झडती घेतली गेली, परंतु त्याच्याकडे एकही दीनार मिळाला नाही.

लबाड प्रवाश्याला राहवले नाही. त्याने येऊन विचारले–"तुमच्या जवळचे एक हजार दीनार कोठे गेले हो?"

"समुद्रात टाकून दिले. कारण ते माझ्याजवळ सापडले असते तर कोणी कधी माझ्यावर विश्वास केला असता का? मी पैशापेक्षा विश्वासाला जास्त महत्व देतो." इमाम बुखारी म्हणाला.

Restore 127

भुते थक्क झाली

दोघां लहान भुतांना एकदा वाटले की काही दिवस मनुष्यवस्तीत राहून पहावे. दोघं मानवरूप घेऊन एका गावी आली. गावाच्या वेशीवरच त्यांना एक शेतकरी भेटला.

भुतांनी त्या शेतकऱ्याला विचारले–"काय हो, आम्हांला काही काम मिळेल का? आम्ही इमानेइतबारे तुमची चाकरी करू." वास्तविक त्या दोघांच्या मनात त्या शेतकऱ्याच्या घरात शिरून त्याला पुष्कळ त्रास द्यायचा विचार होता.

शेतकऱ्याने त्यांना विचारले–"काम आहे, तुम्ही कराल की नाही, ते तुम्हींच ठरवा. माझे बैल कोणी चोरून पळवून नेले आहेत. नव्या बैलांच्या किंमती वाढल्या आहेत. म्हणून नांगराला मी माणसांनाच जुंपतो. तुम्ही ते काम करायला तयार आहां का? त्यानंतर तक्रार चालायची नाही."

"माणसांना कोणी नांगराला जुंपतात का?" भुतांनी चकित होऊन विचारले.

"त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? बैलांपेक्षां माणसंच हल्ली स्वस्त आहेत. मी आतापर्यंत दोन नांगरांना माणसंच जुंपली आहेत. तुम्हांला मान्य असेल तर मी तिसऱ्या नांगराची व्यवस्था करीन." शेतकरी म्हणाला.

भुतांनी शेतात जाऊन पाहिले. दोनदोन जण दोन नांगर ओढीत होते. त्यांना पाहून भुतांना त्यांची कीव आली. परंतु कष्ट किती होतात हे प्रयक्ष पाहून घेण्याच्या हेतूने भुतांनी आपल्याला तिसऱ्या नांगराला जुंपवून घेतले आणि काही वेळ नांगर ओढण्याचे काम केले. थोड्याच वेळाने त्यांना ते काम किती कष्टाचे आहे, कळले. म्हणजे हा शेतकरी फारच क्रूर दिसतो आहे. भुतांनी मानव देह धारण केला होता, म्हणून त्यांना फार दमल्यासारखे झाले आणि शेतकऱ्याने जी मजुरी दिली ती कष्टाच्या मानाने फारच थोडी होती.

त्यानंतर भुते तेथून गेली आणि एका तेल्याकडे त्यांनी काम मागितले. तेली त्यांना एका काळोख्या खोलीत घेऊन गेला व म्हणाला–"मी तुम्हांला ही जी फळे दिली आहेत, त्यांचे दिवसभर तेल काढावे लागेल."

"परंतु हे तेल कशाला हो? ही तर विषारी फळे आहेत?" भुतांनी विचारले.

तुम्हांला हेसुद्धा माहीत नाही का रे? हे तेल गोडे तेलात मिसळावयाचे असते!" तेली म्हणाला.

"परंतु त्यामुळे लोकांचा जीव धोक्यात येईल त्याचे काय?" भुतांनी विचारले.

"शुद्ध तेल किती महाग पडते? लोकांना स्वस्त तेल हवं असतं. भिसळीचं तेल स्वस्त विकतां येते. या स्वस्त तेलामुळे लोकांच्या तब्येती बिघडत असतील तर त्याला मी काय करणार? पैसे मिळाल्याशी माझा संबंध. इतर गोष्टींची फिकीर करीत बसण्यात काय अर्थ आहे?" तेली म्हणाला.

तेव्हां भुतांना कळले की स्वस्त मिळणारे तेल विकत घेऊन गरीब लोक आपला जीव स्वतःच धोक्यात ढकलीत आहेत. त्यामुळे निरनिराळे आजार पसरत आहेत. त्यानंतर भुते म्हणाली–"आम्ही हे काम करणार नाही!"

"अस्सं! म्हणजे, माझ्या व्यापाराचं गुपित कळल्यावर तुम्ही जिवंत पळून जाऊ

शकाल असं वाटलं वाटतं तुम्हांला?" तेल्याने धमकीच दिली.

"अस्सं!" असे हसत म्हणत ती भुते नाहीशी झाली.

त्यानंतर ती भुते त्या देशाच्या राजाकडे गेली. त्यावेळी राजा आपल्या सेनापतीवर आग पाखडीत होता–"शेतकरी शेतसारा द्यायला तयार नसतील तर त्यांना तुरुंगात टाकून त्यांना बडवून काढा. त्यांच्या घरात शिरून शेतसारा वसूल करा."

दोघं भुतं शिपायांचे रूप घेऊन तेथे प्रगट झाली. त्यांना आपलेच शिपाई समजून सेनापती म्हणाला–"तुम्ही राजाज्ञा ऐकलीत ना? जा तर आतां!"

भुते तेथून निघणार तितक्यात राजा म्हणाला–"राजनर्तकीचे नृत्य पहायची वेळ झाली." आणि निघून गेला.

त्यानंतर भुते कित्येक जागी गेली. परंतु ती फार कोठेही राहू शकली नाहीत. शेवटी निराश होऊन ती आपल्या समाजात परत गेली.

तेव्हां एका वडीलधाऱ्या भुताने त्यांना विचारले–"तुम्ही इतक्या लौकर कां परतलात? मला वाटले होते की बरेच दिवस तुम्ही परत येणार नाही. झालं तरी काय?"

"तसं विशेष आश्चर्य करण्यासारखं काही नाही. आम्हांला आढळून आलं की मानवजातीतले लोक जास्त करून गरीब व भोळे आहेत. आमच्या आधीच काही भुते त्यांच्या समाजात गेली आहेत व मानवरूप धारण करून गरीब भाबड्या लोकांना त्रास देत आहेत. म्हणून आमच्या सारख्या लहान भुतांचा खट्याळपणा पोरकटपणाच ठरला असता. म्हणून आम्ही परतलो." भुते म्हणाली.

ते ऐकून स्मित करून ते वडीलधारे भूत म्हणाले–"अरे वेड्यांनो माणसांना त्रास देणारी ती भुतें नाहीत, माणसंच आहेत ती. तुम्हांला ते कळलं नाही!"

ते ऐकून दोन्ही भुते थक्क झाली, म्हणजे माणसात भुतांनाही लाजविणारी माणसे आहेत म्हणावयाची!

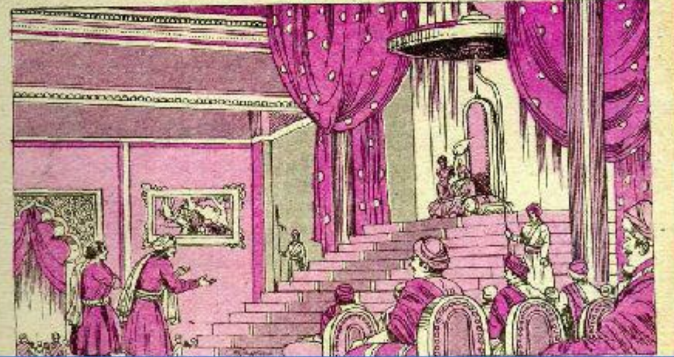

मूळ पैंज

मंगल आणि सुमन नावाचे दोघे जण राजाकडे गेले व राजाला म्हणाले–"महाराज, आपणच काय तो निवाडा करावा!" दोघात एक पैंज लागली होती. सुमनने पैजेची रक्कम शंभर सांगितली तर मंगलने दोनशे. परंतु त्यात मंगल हारला आणि त्याने दोनशे ऐवजी दोन नाणीच दिली. राजाने विचारल्यावर मंगल म्हणाला–"महाराज, सुमनने शंभर सांगितले तर मी रागाने दोनशे म्हणालो. परंतु मी दोनशे नाणी नव्हते म्हटले. माझ्याजवळ दहा नाणीसुद्धा नाहींत. मग मीं दोनशे नाण्यांची पैंज कशी काय लावीन? माझ्या म्हणण्याचा अर्थ होता, दोनशे कवड्या!"

ते ऐकून राजा मंगलच्या हुशारीवर खूष झाला व त्याने सुमनला दोनशे नाणी दिली आणि मंगलला आपल्या दरबारी नोकरी दिली. दुसऱ्या दिवशी दोघे पुन्हां न्याय मागायला राजाकडे गेले. त्यांची तक्रार होती की त्यांनी आदल्या दिवशी पैंज लावून थोडे पैसे मिळविले होते ते मंगलच्या हुशारीमुळे मिळाले होते. परंतु मंगल ती रक्कम पुरी घेत नसून अर्धीअर्धी वाटून घ्यावी म्हणतो आहे.

दोघे भांडत असल्याचे मूळ कारण राजाने ओळखले. तेव्हां सुमनच्या प्रामाणिकपणावर खूष होऊन राजाने त्यालासुद्धा नोकरी दिली व विचारले–"तुम्ही पैज लावली होती ती कशासाठी?" दोघे म्हणाले–"आम्ही पहिली पैज लावली होती मंगलला दरबारात नोकरी मिळणार यासाठी आणि दुसरी सुमनलासुद्धा तो नोकरी मिळवून देईल यासाठी."

Fullscreen 127 48 /68

ज्ञानाची तृष्णा

फार जुनी गोष्ट आहे, रामानंद नावाचे एक स्वामी भगवद्गीतेवर प्रवचन करीत. काही उदाहरणे देऊन प्रत्येक श्लोकाचा अर्थ स्पष्ट करूनही सांगत. स्वामीजींच्या प्रवचनाला जी भक्तमंडळी येत ती स्वामीजींना सोन्याची आभूषणे वगैरे अनेक भेटवस्तू आणून देत. श्रोत्यांकडून जी मिळकत होई ती खर्च करून धर्मशाळा बांधायचा आणि गोरगरीबांना मदत करण्याचा विचार रामानंद स्वामींच्या मनात होता. म्हणून ते गांवोगांव हिंडून फंड वसूल करू लागले. रामानंद स्वामींच्या बरोबर त्यांचा एक शिष्याआदित्यही नेहमी रहात असे.

एकदां गुरुशिष्य कोणत्यातरी गावी जात होते. तेव्हां आदित्यने गुरूला विचारले–"गुरुवर्य! महाभारत युद्धात वास्तविक खरा पराक्रमी अर्जुनच होता व जय मिळवून द्यायला कारण खरोखरी तोच होता नाही का? श्रीकृष्ण तर फक्त सल्ला देण्याचे काम करीत असे! तरी महाभारत युद्ध जिंकण्याचे श्रेय कृष्णाला कसे काय मिळाले? शिवाय कृष्णाने अनेक वेळां कूटनीतीनेच काम केले. त्याने अर्जुनाकरवी व भीमाकरवी अनेक अधर्म युद्धे करविली होती. म्हणून कृष्णाची थोरवी गाणाऱ्या भगवद्गीता व पुराण इत्यादिकांविषयींचा आदर माझ्या मनात कमी झाला आहे."

आपल्या शिष्याच्या मनावर झालेला तो विचित्र परिणाम पाहून रामानंद स्वामींना थोडे हंसू आले व ते म्हणाले–"तुझ्या शंकेचे समाधान यथावेळी आपोआप होईल."

त्यानंतर चालत असतां वाटेत एक जंगल लागले. स्वामींनी आदित्याला झाडावर चढून एक दांडके होईल अशी सरळ फांदी तोडून आणायला सांगितली. आदित्यने तशी एक सरळ फांदी तोडून त्याची काठी तयार करून आणली.

त्यानंतर ते त्या जंगलातून जात असतां एकाएकी झाडीतून एक चोर येऊन समोर उभा राहिला. त्याने बंदुकीचा नेम धरून धमकावले–"तुम्ही मुकाट्याने जवळ असेल ते धन व सोनेंवगैरे समोर ठेवा. नाहीतर गोळीने ठार करीन."

त्या अनपेक्षित घटनेमुळे आदित्य तर गोंधळून गेला व कांपऱ्या आवाजात म्हणाला–"गुरुवर्य! आपल्या जवळची ती पैशाची पिशवी याला देऊन टाका."

आतां चोराला खात्री झाली की या लोकांच्या जवळ पुष्कळ पैसे आहेत. त्याला आणखीच जोर चढला.

तेव्हां रामानंद स्वामी चोराला म्हणाले–"बाबा रे, माझ्या जवळ जे धन आहे, ते गोरगरिबांना मदत करण्यासाठी जमविलेले आहे. तें तू आमच्याकडून मागून घेणे रास्त नाही."

चोराला तेवढा धीर नव्हता. त्याने रामानंदांच्या हातातली पैशाची पिशवी हिसकावून घेतली व म्हणाला–"मी सुद्धा जन्मापासून गरीबच आहे, समजलं का? तुमच्या जवळचे धन घ्यायला मला अधिकार आहे." असे म्हणत तो पैशाची पिशवी घेऊन जाऊ लागला.

रामानंद दुःखी होऊन म्हणाले–"ऐक रे, बाबा! मी सर्व आयुष्यभर मेहनत करून गरिबांसाठी जे धन एकत्र

केले ते असे सहजी कोणी घेतलेले पाहून मला आयुष्याचा कंटाळा आला आहे. तेव्हां तू बंदुकीने मला ठार करून टाक."

रामानंद म्हणाले ते ऐकून चोर खदखदां हसत म्हणाला–"अहो, ही बंदूक लाकडाची नकली बंदूक आहे!"

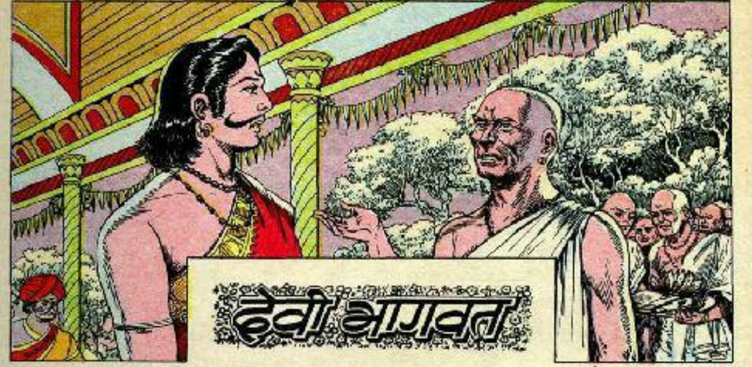
तेव्हां रामानंद म्हणाले–"माझी शंका खरी ठरली तर. आदित्य, अरे पाहतोस काय? फोड टाळके त्याचे!"

गुरुवर्यांच्या तोंडातून शब्द बाहेर पडतांच आदित्याली वीरश्री चढली. त्याने चोराला काठीने बडवून काढले. नंतर चोराला एका झाडाला बांधून ठेवले व पैशाची पिशवी परत मिळविली.

त्यानंतर गुरुशिष्य पुढल्या प्रवासाला निघाले. वाटेत रामानंद शिष्याला म्हणाले–"आदित्य! कळलं, महाभारत युद्धात वीरश्री अर्जुनाचीच होती, परंतु युक्ती कृष्णाचीच होती. तूच चोराला बडवलेस. परंतु चोर भेटल्यास काय करायचे, हे प्रथमच ओळखून मी तुला एक काठी तयार करून घ्यायला सांगितले. आणि त्याचा उपयोग केव्हां करायचा हे सुद्धां मीच सांगितले. चोराच्या हातातली बंदूक लाकडी आहे हे देखील मी ओळखले. कारण तो सहजी या हातातून त्या हातात लाकडी काठीसारखा तिला हलवीत होता. ती गोष्ट चोराच्याच तोंडून मी वदविण्यासाठी बंदुकीने मला ठार करायला त्याला सांगितले. त्या आधी मी त्याला हे धन गरिबांसाठी असल्याचे सांगून त्याच मन वळविण्याचा यत्न करून पाहिला होता. परंतु त्याने ऐकलेच नाही तेव्हां दांडक्याचा प्रयोग करावा लागला. एका चोरावर जय मिळविण्यासाठी इतकी तंत्रे संभाळावी लागली तर कृष्णाला शंभर कौरवांना आणि त्यांना मदत करणाऱ्या शेकडों वीरांना जिंकण्यासाठी किती तंत्रे करावी लागली असतील?

तेव्हां कोठे आदित्याच्या डोक्यात ज्ञानाचा प्रकाश पडला.

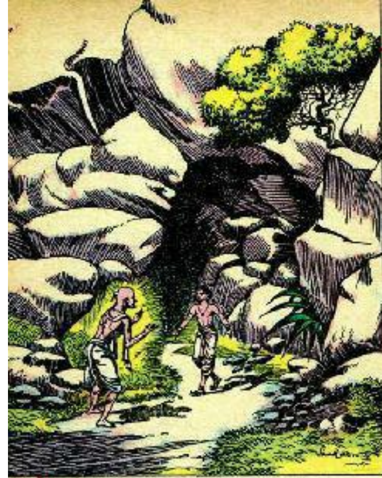
सूर्यवंशात श्रीरामाच्या एक युगपूर्वी त्रिशंकू नावाचा एक राजा झाला. त्याने अनेक वर्षे राज्य केले. विश्वामित्राने त्याला सशरीर स्वर्गप्राप्ती करून देण्याचे वचन दिले होते. परंतु विश्वामित्र त्रिशंकूला सशरीर स्वर्गप्राप्ती करून देऊ शकले नाहीत. तेव्हां त्यांनी एका त्रिशंकू स्वर्गाचीच सृष्टी केली.

या त्रिशंकू राजाला हरिश्चंद्र नावाचा मुलगा होता. त्याला अनेक वर्षे काही मूलबाळ नव्हते. तेव्हां त्याने अनेक नवस करून वरुण देवाला प्रसन्न केले व वचन दिले की त्याला मुलगा झाला तर वरुण देवासाठी यज्ञ करून नरबली देईन. काही दिवसांनी त्याची राणी गरोदर झाली आणि तिला एक मुलगा झाला. हरिश्चंद्राने ब्राह्मणांना स्वर्णदान व गोदान केले.

त्यावेळी वरुणसुद्धा ब्राह्मण रूपे आला व दान स्वीकार करून म्हणाला–"तू आपल्या पुत्राचा बली मला देण्याचे वचन दिले होतेस. त्या वचनाचे पालन कर."

"महात्मन्, माझी राणी प्रसूत होऊन एक महिनासुद्धा झाला नाही. मुलाचे बारसे वगैरेसुद्धा झाले नाही. तेव्हां तोपर्यंत थांबावे." हरिश्चंद्राने विनंती केली.

वरुण हरिश्चंद्र म्हणाला ते मान्य करून एका महिन्यानंतर आला. हरिश्चंद्राने योग्य अतिथि सत्कार करून विचारले–"महात्मन्, आज्ञा करावी, कोणत्या कामासाठी आलां आहां आपण?"

वरुणाने येण्याचे कारण सांगितले.

"अजून हे मूल किती लहान आहे. यज्ञपशू होण्यालायक नाही. म्हणूंन याचा उपनयन संस्कार होऊन जाऊ द्या. तोपर्यंत थांबावे." हरिश्चंद्राने विनंती केली.

वरुणाला राग आला. म्हणाला–"तू मुलावरच्या प्रेमामुळे टाळाटाळ करतो आहेस. तुझ्या मनात काय आहे, हे मला कळत नाही, असे वाटले का तुला? तरी तू म्हणतोस ते मान्य करून परत जातो आहे. तुझ्या मुलाचा उपनयन संस्कार झाल्यावर येईन. त्यावेळी तू आपले वचन मोडलेस तर मात्र मी तुला शाप देईन."

त्यानंतर हरिश्चंद्राने मुलाचे नाव लोहिताक्ष ठेवले आणि त्याला विद्याभ्यास करण्यासाठी गुरूची नेमणूक केली. त्या मुलाला काही दिवसांनी कळले की त्याला बलिपशू करणार आहेत. म्हणून तो घरातून पळून गेला आणि एका गुहेत जाऊन राहू लागला. कारण त्याला वाटत होते की त्याला दीर्घ आयुष्य लिहिलेले आहे.

त्याच सुमारास वरुणाने येऊन नरमेध यज्ञाची आठवण करून दिली. हरिश्चंद्र हताश होऊन म्हणाला–"महात्मन्, मी तरी काय करू? माझा मुलगा घरातून पळून गेला आहे!"

"तू माझी फसवणूक केली आहेस! म्हणून तुला मी शाप देतो की तुला जलोदर होईल!" वरुणाने तो शाप दिला.

शाप मिळाल्याने हरिश्चंद्र दुःखी होताच, मुलगा नाहीसा झाल्याने तो जास्तच काळजीत पडला. अशा परिस्थितीत गुप्तपणे एका गुहेत राहणाऱ्या लोहिताक्षाला एका प्रवाश्याने पाहिले आणि म्हणाला–"तुझे बाबा तिकडे काळजीत पडले आहेत आणि तू निश्चितपणे येथे राहतो आहेस. आम्ही असल्या मुलाला नाही पाहिले बुवा!"

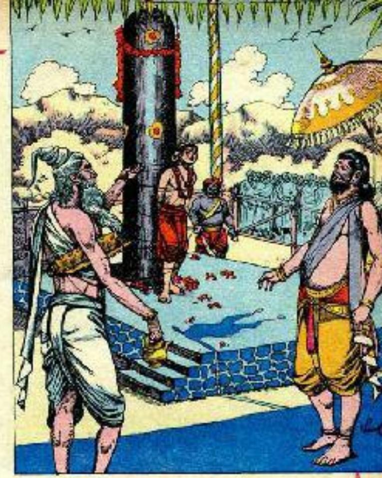
तो प्रवासी म्हणाला ते ऐकून लोहिताक्षाला फार वाईट वाटले व तो वडिलांना भेटायला निघाला. बरोबर त्याच वेळी इंद्र एका ब्राह्मण रूपे आला आणि लोहिताक्षाला म्हणाला–"तू आपल्या वडिलाकडे यावेळी जाऊन, व्यर्थ संकटात पडशील. मी सांगतो ते ऐक. तुझ्यावडिलांनी त्या आजारातून बरे व्हायचे म्हणजे तुझा बली द्यावा लागेल. तुझ्या बाबांनी वरुणाला तसेच वचन दिले होते." ते ऐकून लोहिताक्ष वडिलाकडे गेला नाही.

असे अनेक वेळा झाले. वडील आजारी असल्याचे ऐकून लोहिताक्ष घरी निघे आणि इंद्र त्याला भेटून त्याला परत फिरवी.

एकदा हरिश्चंद्र आपले कुळगुरु वसिष्ठ यांना म्हणाला–"गुरुवर्य, मी जलोदराने आजारी आहे. मला आयुष्याचा वीट आला आहे. काहीतरी करून या यातनेतून सोडवा.

वसिष्ठ म्हणाले–"याला एकच मार्ग आहे. तो म्हणजे पुत्राचा नरबली देणे. पुत्र तेरा प्रकारचे असतात. त्यात क्रीतपुत्र म्हणजे विकत घेतलेला मुलगा. म्हणून तू कोणाच्या तरी मुलाला विकत घे. त्याला बलिपशू करून यज्ञ कर! तू या रोगांतून बरा होऊन बाहेर पडशील."

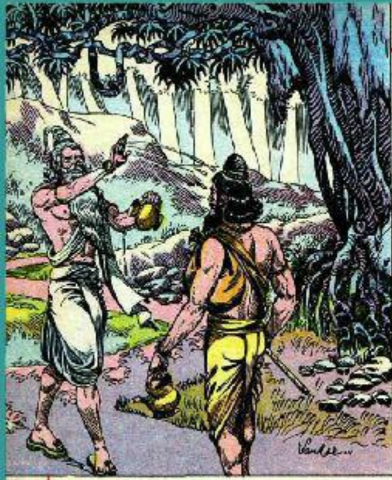
ते कळल्यावर हरिश्चंद्राने आपल्या मंत्र्यांना बोलाविले व म्हणाला–"कोणी ब्राह्मण आपल्या मुलाला विकायला तयार असेल तर तो मागेल तितके पैसे देऊन

त्याला संतुष्ट करा व त्याच्या मुलाला खरेदी करून घेऊन या."

मंत्र्यांनी अनेक गावे फिरून पाहिली. शेवटी त्यांना अजीगर्त नावाच्या एका गरीब ब्राह्मणाने शुनश्शेव नावाच्या आपल्या मधल्या मुलाला विकण्याचे मान्य केले. त्याने जी किंमत मागितली ती त्यांनी दिली.

नरबली करितां एक तरुण मुलगा मिळालेला पाहून हरिश्चंद्राला आनंद झाला. त्याने यज्ञासाठी लागणारी सर्व सामुग्री एकत्र केली. ऋत्विकांची नेमणूक करून यज्ञ सुरू केला. शुनश्शेवला यज्ञस्तंभाला बांधण्यात आले. तो मोठमोठ्याने ओरडून रडू लागला. तेव्हां विश्वामित्रांना दया

आली. त्यांनी हरिश्चंद्राला या शब्दांत समजावून सांगितले–"राजा, या ब्राह्मण बालकाचा वध कां करतो आहेस? याला सोडून दे. प्राचीन काळी तुझ्या पूर्वजांनी इतरांसाठी स्वतःचे प्राण वेचले होते आणि आतां तू स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी एका अबोध मुलाचा वध करणार आहेस? मी तुला या आजारांतून मुक्त करतो. तू या मुलाला सोड."

परंतु हरिश्चंद्र शुनश्शेवला सोडायला तयार होईना. म्हणून विश्वामित्राने वरुण देवाला प्रसन्न करण्यासाठी शुनश्शेवला एका मंत्राचा उपदेश केला. शुनश्शेवने मंत्राचा जप सुरू केला. वरुण प्रसन्न झाला. त्याने त्या बालकाला सोडविले आणि हरिश्चंद्राला जलोदराच्या आजारातून मुक्त केले.

अशातऱ्हेने शुनश्शेवला वांचविण्याच्या कामी विश्वामित्राने फार मदत केली. परंतु हरिश्चंद्राने त्यांच्या विनंतीला मान दिला नव्हता. ती गोष्ट विश्वामित्र विसरला नव्हता.

एके दिवशी हरिश्चंद्र कौशिकी नदीच्या काठी शिकार करीत एका डुकराचा पाठलाग करीत असतां विश्वामित्राने एका गरीब ब्राह्मणाच्या रूपे प्रगट होऊन हरिश्चंद्राला फसविले आणि त्याचे राज्यच नव्हे तर सर्वस्व दान करवून घेतले.

त्यानंतर वसिष्ठ विश्वामित्राला भेटून त्याला खूप रागावून म्हणाला–"तू केवढे मोठे पाप केले आहेस? माझे यजमान हरिश्चंद्र महाराज. त्यांना फसवून तू त्यांना रानोमाळ हिंडायला लावलेस! तपस्वी मुनीत तू अगदी खालच्या प्रतीचा आहेस. तुझे तप म्हणजे बकध्यान आहे. म्हणून तू करकोचा हो!"

तेव्हां विश्वामित्राने क्रुद्ध होऊन वसिष्ठाला उलट शाप दिला–"ठीक, तरमग मी जोंपर्यंत करकोचा राहीन तितके दिवस तू बगळा राहशील!"

त्या दिवसापासून दोघे पक्षीरूपे मानस सरोवराच्या किनाऱ्यावर राहून परस्परांशी

भांडत राहिले आणि परस्परांना क्षतविक्षत करीत राहिले. दोघे थोर महर्षी होते तरी त्यांच्या मनात भयंकर अहंकार होता.

अशा तऱ्हेने परस्परांना शाप देऊन दोघे परस्परांशी भांडत असलेले ब्रह्मदेवाला पाहवले नाहीं. त्याने दोघांना शापमुक्त केले आणि त्यांच्या आश्रमात पाठवून दिले.

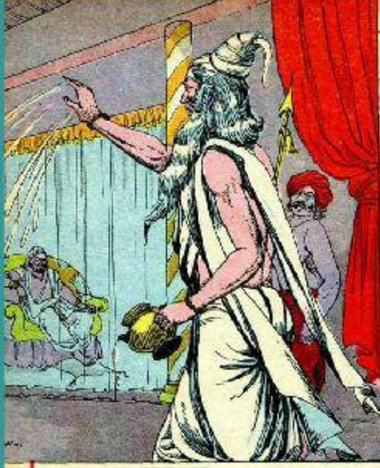
या घटनेनंतर वसिष्ठाने निमीला शाप दिला आणि त्याचा शाप मिळविला. ती कथा अशी–इक्ष्वाकूचा मुलगा निमी एक थोर धर्मात्मा व सच्चरित्र पुरुष होता. त्याने ब्राह्मणांसाठी गौतम ऋषींच्या आश्रमा–शेजारी सर्व सुखसोयी असलेले जयंतपूर नावाचे नगर बसविले.

त्यानंतर काही दिवसांनी निमीच्या मनात दीर्घकाळ यज्ञ करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने वडिलांच्या अनुमतीने आणि महामुनींच्या सल्ल्याने यज्ञसामुग्री जमविली. नंतर भृगू, अंगीरस, गौतम, पुलस्त्य, ऋचीक व पुलहसारख्या यज्ञकर्माची माहिती असलेल्या तज्ज्ञांना निमंत्रित करून कुलगुरु वसिष्ठांजवळ निवेदन केले–"गुरुवर्य, मी महादेवीसाठी पांच हजार वर्षे चालू राहील असा एक महायज्ञ करण्याचे ठरविले आहे. त्यासाठी आवश्यक सर्व यज्ञसामुग्री जमविली आहे. म्हणून आपण माझ्या हस्ते हा यज्ञ करविण्याची कृपा करावी."

तेव्हां वसिष्ठ ऋषी म्हणाले–"इंद्राने हाच यज्ञ जगदंबेला प्रसन्न करण्यासाठी माझ्या हस्ते आरंभ करण्याचे ठरविले. तो यज्ञ पांचशे वर्षांत संपेल. तो पूर्ण झाल्यावर मी हा यज्ञ तुझ्या हस्ते करवीन. तोपर्यंत राजा, तू थांबावेस!"

"गुरुवर्य! मी सर्व मुनींना यज्ञाला बोलाविले आहे, यज्ञसामुग्री जमविली आहे. आपण आमच्या सूर्यवंशीयांचे गुरु आहां, असे असतांना आपण या महायज्ञाच्या शुभसमयी अन्यत्र कोठे जाणे रास्त होणार नाही. आपण धनलोभाला बळी पडून माझ्याशी असा अन्याय करणे बरोबर होणार नाही." निमी वसिष्ठाला म्हणाला.

तरी वसिष्ठ ऋषींनी निमीच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि इंद्राच्या यज्ञाचे पौरोहित्य करायला निघून गेले. म्हणून निमीने गौतम ऋषींना ऋत्विज नेमले व महादेवीसाठी यज्ञ आरंभिला. यज्ञ यशस्वी झाला. निमी राजाने सर्व ब्राह्मणांना मुक्तहस्ताने दक्षिणा देऊन खूष केले.

तिकडे वसिष्ठांनी इंद्राकडे यज्ञाचे पौरोहित्य केले. तेथील यज्ञ संपल्यावर मोठी थोरली दक्षिणा घेऊन यज्ञदीक्षा घेऊन यज्ञ करीत बसलेल्या निमीला भेटायला गेले. त्यावेळी निमी विश्रांती घेत होता. म्हणून निमीला भेटू शकले नाहीत. म्हणून वसिष्ठ ऋषींना राग आला व त्यांनी निमीला शाप दिला–"मी तुझा कुलगुरु, तरी तू माझी अवहेलना करून माझे पद दुसऱ्या कोणाला देऊन टाकलेस व माझा अपमान केला. मी तुला भेटायला आलो तेव्हां तू बेफिकीरपणे झोपून राहिलास. तुझ्या या अपराधाबद्दल तुझा देह खाली पडून जावो व तू विदेह होऊन जा. हाच माझा तुला शाप आहे!"

तो शाप ऐकून निमीचे नोकर घाबरून गेले आणि त्यांनी निमीला जागे करून वसिष्ठाने दिलेल्या शापाची गोष्ट सांगितली. निमीसुद्धा चिडला. त्यानेसुद्धा प्रतिकार म्हणून वसिष्ठाला शाप दिला–"तू ब्रह्मदेवाचा नातेवाईक आहेस. तरी तुला पापाची भीती नाही. तू विनाकारण केवळ अहंकाराने मला शाप दिला आहेस. धनलोभाला बळी पडून तू माझ्यासारख्या शिष्याचा तिरस्कार केलास. धनलोभाने तू लाज लज्जा सोडलीस. तू हा जो अपराध केलास तो माझ्यावर यावा ह्यासाठी तुझा प्रयत्न चालू आहे. तू मला शाप दिलास. असा क्रोध करणाऱ्या तुझ्या देहाला माझ्या देहाचीच गती प्राप्त होवो!"

अशा तऱ्हेने दोघांनी परस्परांना शाप दिल्यानंतर वसिष्ठ ब्रह्मदेवाकडे गेले आणि म्हणाले–"भगवन, निमी नामक राजाने मला माझा देह झडून जाईल असा शाप

दिला आहे. आतां तू मला एखादा उपाय सुचव की ज्या योगे माझे ज्ञान कोणत्यातरी दुसऱ्याच्या अंगात प्रवेश करून चिरस्थायी होईल. तेव्हां ब्रह्मदेव वसिष्ठांना म्हणाला– "तुम्ही मित्रावरुणचा देहांश प्राप्त करून आपल्या ज्ञानाचे रक्षण करावे."

वसिष्ठांनी ब्रह्मदेवाला प्रणाम केला आणि वरुणलोकी गेले. तेथे आपला देह सोडला आणि प्राण मित्रावरुणाच्या शरिरात पोचते केले.

काही दिवसांनी तेथे ऊर्वशी आली. मित्रावरुण तिला पाहून तिच्यावर भाळला. त्याने तिच्या सहवासात काही काळ सुखाने घालविला. त्याला ऊर्वशीच्या पोटी अगस्त्य व वसिष्ठ जन्मले. अगस्त्यांनी जन्मल्याबरोबर तपश्चर्या करण्याची इच्छा दर्शविली आणि निघून गेले. वसिष्ठांना इक्ष्वाकूने आपला गुरु म्हणून नेमले.

तिकडे निमीनेसुद्धा उरलेल्या प्राणाने यज्ञ पूर्ण केला. यज्ञभोक्ता त्याच्याकडे येऊन विचारू लागले–" राजा, तुझ्या मनात काही इच्छा असेल तर सांग, तुला नरदेह हवा आहे की सुरदेह ?"

तेव्हां निमीने निवेदन केले–"देव हो! जोपर्यंत या देहाला नित्य धोकाच असणार. मला देहाची गरज नाही. म्हणून मला वायुरूप देण्याची कृपा करावी !"

"राजा, तुझी इच्छा जगदंबापुरी करील." देव निमीला म्हणाले.

निमीने प्रार्थना केल्यावर त्याच्या यज्ञामुळे महादेवी संतुष्ट झाली व म्हणाली– "भूतमात्राच्या पापण्यांवर तुझा वास राहील. तुझ्या वजनामुळे सर्व प्राण्यांच्या पापण्या नित्य हालत राहतील व त्या हालण्याला 'निमिष' हे नाव प्राप्त होईल."

त्यानंतर सर्व मुनींनी निमीच्या देहाचे मंथन करून जनक राजाची सृष्टी केली. जनक विदेही निमीचा मुलगा. म्हणून त्याला विदेह नांव प्राप्त झाले. त्याने मिथिला नगरीत राजधानी स्थापन करून गंगेच्या किनाऱ्यावर राज्य केले. त्या राज्याचे नाव सुद्धा विदेहच पडले.

विचित्र विवाह

फार प्राचीन काळी पाटलीपुत्र येथे एक श्रीमंत ब्राह्मण रहात असे. त्याला केशव नावाचा एक मुलगा होता. केशव फार सुंदर होता. लग्नाचे वय झाल्यावर लग्न करावे असे त्याला वाटू लागले. परंतु त्याला त्याच्या पसंतीची मुलगी कोठे दिसली नाही. म्हणून त्याने तीर्थाटन करण्याचे मिश काढून आईवडिलांची परवानगी घेतली व योग्य मुलीच्या शोधार्थ निघाला.

कित्येक दिवस प्रवास केल्यावर केशव नर्मदेच्या काठी पोंचला. तेथे त्यावेळी लग्नाचे एक वऱ्हाड उतरले होते. त्या गर्दीत एका वृद्ध माणसाने केशवला पाहिले. त्याचे रुपलावण्य पाहून तो केशवच्या जवळ जाऊन म्हणाला–"मुला, मला तुझ्या मदतीची गरज आहे. मी तुझे उपकार आयुष्यभरात कधी विसरणार नाही."

म्हाताऱ्याची कीव येऊन केशवने विचारले–"बोला, मी काय करू म्हणता ?"

"तू मला मदत केलीस तर त्यात तुझे नुकसान मुळीच होणार नाही. एवढेच काय, तू माझा वंशवृक्ष वांचविणारा होशील." वृद्ध ब्राह्मण म्हणाला.

केशवने पुन्हा विचारले–"मी काय करू, म्हणता ?"

"नर्मदेपलीकडे रत्नदत्त नावाचा एक ब्राह्मण राहातो. त्याला रुपवती नावाची सुंदर मुलगी आहे. मी त्या मुलीशी आपल्या मुलाचे लग्न करून देण्याच्या प्रयत्नत आहे. परंतु मुलीच्या आईवडिलांनी अद्याप माझ्या मुलाला पाहिलेले नाही. तू जितका सुंदर आहेस, तितकाच माझा मुलगा कुरुप आहे. त्याला पाहून रत्नदत्त आपली मुलगी माझ्या मुलाला देणार नाही. म्हणून तू जर माझ्याबरोबर आलास तर मी तूच

२५ वर्षांपूर्वीची चांदोबातली गोष्ट

माझा मुलगा असल्याचे सांगेन. तूच वर होशील व मुलीच्या गळयात मंगळसूत्र तूच बांधावयाचे आहेस. लग्न झाल्यावर तू आलास त्या वाटेने जा. मी आपल्या सुनेला घेऊन आपल्या गावी येईन. या मदती खातर मी उपकाराची फेड योग्य रीतीने करीनच." ब्राह्मण म्हणाला.

म्हाताऱ्याचा दुष्ट हेतू ऐकून केशवला आश्चर्य वाटले. परंतु त्याने म्हाताऱ्याला वचन दिले होते, म्हणून त्याच्या इच्छेप्रमाणे करायला तयार झाला. तो वऱ्हाडाबरोबर निघाला. नावेत बसून वऱ्हाड नदीपलीकडे मुलीच्या गावी पोचले. त्या दिवशी संध्याकाळी केशव नित्यकृत्य उरकण्यासाठी नदीकाठी गेला. तेथे एका राक्षसाने त्याला धरले व खायला तयार झाला. तेव्हां केशवने त्याला समजावून सांगितले की त्याने एका ब्राह्मणाला मदत देण्याचे वचन दिले आहे. ते वचन पूर्ण करून दुसऱ्या दिवशी रात्री तो नक्की राक्षसाचा आहार व्हायला परत येईल.

राक्षसाने विचारले–"तू आपले हे वचन पालन करशील ना?"

"मी आपले वचन नित्य पालन करीत आलो आहे. म्हणून तर त्या दुष्ट ब्राह्मणाला मदत करायला जातो आहे!" केशव म्हणाला.

"ठीक, तुझ्या सत्यपालनाची मी परीक्षाच घेतो तर!" राक्षस म्हणाला.

त्यानंतर केशव उसना वर झाला. लग्न समारंभ संपला. त्या दिवशी रात्री वर-वधूला एका खोलीत पाठविण्यात आले.

परंतु केशवने रुपवतीकडे तोंड फिरवूनही पाहिले नाही. मग बोलणार कोठला? रुपवती पतीला पाहून खूष झाली. तिला नशिबाने किती चांगला नवरा दिला? परंतु पती तिच्याशी कां बोलत नाही? रागावला आहे का? परंतु कां? तिला कळेना. झोंपण्याचे सोंग करून ती डोळे मिटून पडून राहिली.

मध्यरात्रीच्या सुमारास रुपवती झोपल्याची खात्री झाल्यावर केशव गुपचुप उठला व चाहूल न देता घराबाहेर पडला. परंतु रुपवतीची नजर केशववर होती. ती देखील उठली. तोंडावर घुंघट ओढून घेतले व केशवच्या मागोमाग काही अंतरावर चालू लागली.

केशव नदीकाठावर पोचला तेव्हां त्याला पाहून राक्षसाने विचारले–"तरुणा! तू आपल्या वचनाचे पालन केलेस. अशा सत्यवचनी पुण्यवान पुरुषाला खाऊन मी पवित्र होईन."

ते सर्व ऐकून रुपवती चटदिशी समोर आली व रडत रडत म्हणाली–"अहो, हे माझे पती आहेत. यांना सोडा ना!"

"मला फार भूक लागली आहे. मी याला खाणार आहे. मला अडवू नकोस!" राक्षस रागाने म्हणाला.

"तुम्ही उपाशीच असाल तर यांच्या ऐवजी मला खाऊन आपली भूक भागवा. तसे न करतां आपण ह्यांना खाऊन मला अनाथ केलेत तर माझे हाल होतील." रुपवती म्हणाली.

"त्याला आतां मी काय करू? तू कोठेतरी जाऊन भीक माग." निर्दयपणे राक्षस म्हणाला.

"अनाथ होऊन मी कोणाच्या दारी गेले तर मला कोण भीक घालील?" रुपवती म्हणाली. "तू भीक मागायला गेलीस व कोणी घातली नाही तर त्याचे डोके जागच्या

Restore

जागी फुटेल व तो तत्काळ मरेल. ठीक आहे न, मग जा!" राक्षसाने तिला वर दिला.

"तर मग मी प्रथम तुमच्या जवळच भीक मागते. मला पतिभिक्षा द्या!" रुपवती म्हणाली.

ते ऐकून राक्षसाला फार आनंद झाला. तो म्हणाला–"घे, हा तुझा पती! तू त्याच्या योग्य पत्नी आहेस! तुम्ही दोघे चिरकाल सुखाने संसार करा." असा त्यांना आशीर्वाद देऊन राक्षस काळोखात कोठे तरी निघून गेला.

रुपवतीची पतिभक्ती पाहून केशवला परमानंद झाला. तरी त्याने तिला खरी गोष्ट सांगितली नाही. उजाडण्यापूर्वी ती दोघं घरी परतली.

दुसऱ्या दिवशी जेवणे वगैरे झाल्यावर वऱ्हाड मुलीला घेऊन निघाले. दुष्ट ब्राह्मणाचा हेतू साध्य झाला होता. म्हणून त्याने केशवच्या अंगावरची सर्व उंची वस्त्रे व आभूषणे काढून घेतली. आपल्या कुटुंबातील सर्व लोकांना नावेत बसवून केशवला दुसऱ्या नावेत बसविले. त्याने त्या नावेच्या मालकाला खूप पैसे चारून ती नाव नर्मदेच्या मध्यधारेत बुडवून टाकायला सांगितले. त्या प्रमाणे ती नाव बुडाली व पहिली नाव पलीकडच्या किनाऱ्याला लागली.

नावाडी चांगले पोहणारे होते म्हणून पलीकडच्या किनाऱ्याला पोहून आले.

नदीच्या प्रवाहाला वेग होता. म्हणून केशवची नाव बुडून दूर वाहून गेली. केशव सुदैवाने कसाबसा नावेबाहेर आला व नदी किनाऱ्यांवर आला.

म्हाताऱ्या ब्राह्मणाने त्याच्याशी जी लबाडी केली तिच्यापेक्षा रुपवतीशी होणाऱ्या लबाडीची त्याला जास्त काळजी वाटू लागली. त्याला रुपवतीशी झालेल्या ताटातुटीबद्दल फार वाईट वाटले.

तिकडे वऱ्हाडाबरोबर रुपवती नदी-पलीकडे पायी चालू लागली. तिने वृद्ध ब्राह्मणाजवळ जाऊन नम्रपणे विचारले– "मामंजी, बाकी सर्व लोक पायी जातांना दिसत आहेत. परंतु 'हे' कोठे दिसत नाहीत?"

"तू आपल्या नवऱ्याची गोष्ट विचार-लीस ना? हा काय इथे आहे!" असे म्हणत त्या दुष्ट ब्राह्मणाने आपल्या कुरूप काळ्या मुलाला दाखविले.

ते ऐकून रुपवतीला भयंकर राग आला व वाईट वाटले. तिने दरडावून विचारले– "हे नाहीत माझे पती! मी राजदरबारात गाऱ्हाणे नेऊन निवाडा करून घेईन."

ते ऐकून म्हातारा थोडा घाबरला. वधूने राजदरबारी गाऱ्हाणे नेले तर राजा नक्कीच आपले डोके उडवील. म्हणून त्याने उलट पावली रुपवतीला तिच्या आईवडिलांकडे पोचते केले आणि आपण आपल्या गावी निघून गेला.

रुपवती आईवडिलांकडे आली. परंतु तिचे मन शांत कसे होणार? तिला पतीची आठवण सतत होऊ लागली. तिला पती जिवंत आहे की मृत हे कळायलाही काही मार्ग दिसेना. त्या दुष्ट ब्राह्मणाने पतीच्या जिवाचे काही बरेवाईट तर केले नाही? अशी तिला काळजी वाटू लागली.

मध्यंतरी केशवने विचार केला की आतां आपण तर वांचलो. पण रुपवतीच्या आईवडिलांना त्यांच्याशी कशी लबाडी करण्यात आली आहे त्याची कल्पना करून देणे तितकेच आवश्यक आहे. त्याने स्वत: या नाटकात जी भूमिका निभावली त्याचे प्राय:श्चित्तही केले पाहिजे. कारण त्याचा अपराधही थोडा फार आहेच. असा विचार करून तो रुपवतीच्या गावी गेला.

तेथे रुपवतीला पाहून त्याला अपरंपार आश्चर्य वाटले. रुपवतीलासुद्धा परमानंद झाला. केशवचे त्या घरात स्वागत झाले. जांवयाचे झाले नसते तरच आश्चर्य!

त्यानंतर काही दिवस सासुरवाडी राहून केशव रुपवतीला बरोबर घेऊन पाटलीपुत्र येथे परतला. तेथे दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

